

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΟΞΟ ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ

© Ἡ ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία
Πανεπιστημίου 22, Ἀθῆναι 106 72
Fax (01) 3644996

ISSN 1105-7785
ISBN 960-7036-59-X

Ἐπιμέλεια ἐκδόσεως Ἡλέκτρας Ἀνδρεάδη

Θ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ-ΤΙΒΕΡΙΟΥ

ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΟΞΟ ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ

ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ

ΑΘΗΝΑ 1996

Περιεχόμενα

Η ΤΕΤΡΑΡΧΙΑ ΚΑΙ Ο ΓΑΛΕΡΙΟΣ	1
'Η Τετραρχία	1
'Ο Γαλέριος ἔως τὴν περσικὴ νίκη του	2
'Η Θεσσαλονίκη ἔδρα τοῦ Γαλερίου	4
ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΟΞΟ ΑΠΟ ΤΟ ΑΝΑΚΤΟΡΟ ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ	8
Τὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα	8
'Η θέση τοῦ τόξου	16
'Η μορφὴ καὶ οἱ παραστάσεις	22
'Η χρονολόγηση	40
Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα	41
Βιβλιογραφία	46
Προέλευση εἰκόνων	48

Ἡ Τετραρχία καὶ ὁ Γαλέριος

Ἡ Τετραρχία

Ο αὐτοκράτορας Διοκλητιανός, ποὺ ἀνέλαβε τὴ διακυβέρνηση τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορίας τὸ 284 μ.Χ., ὅχι μόνον ἀποκατέστησε τὴν τάξη ἀνακόποντας τὴ βαθιὰ κρίση ποὺ τὴν ταλάνιζε στὴ διάρκεια τοῦ 3ου αἰ., ἀλλὰ μὲ ριζικὲς μεταρρυθμίσεις ἀναδιοργάνωσε καὶ σταθεροποίησε τὸ κράτος. Ἀπὸ τὸ 285 μ.Χ. ἤδη ὁ Διοκλητιανὸς μοιράστηκε τὴν αὐτοκρατορικὴ ἐξουσία μὲ ἓναν ἱκανὸ στρατηγὸ τοῦ, τὸν Μαξιμιανό. Ὅταν τὸ 293 μ.Χ. οἱ δύο συναυτοκράτορες διόρισαν δύο ἀκόμη στρατηγούς, τὸν Κωνστάντιο καὶ τὸν Γαλέριο, ὡς «ὑπαυτοκράτορες», δημιουργήθηκε τὸ πολιτικὸ σύστημα ποὺ ὀνομάζουμε Τετραρχία. Οἱ δύο ἱεραρχικὰ ἀνώτεροι ἡγεμόνες ἔφεραν τὸν τίτλο τοῦ Αὐγούστου, οἱ ἄλλοι δύο τὸν τίτλο τοῦ Καίσαρα, καὶ ὁ καθένας ἀπὸ αὐτοὺς εἶχε τὴν ἔδρα τοῦ σὲ διαφορετικὴ πόλιν τῆς αὐτοκρατορίας. Μὲ τὸν τρόπο αὐτὸν ἐξασφαλιζόταν καὶ ἡ ὁμαλὴ διαδοχὴ στὴν αὐτοκρατορία, ποὺ δὲν θὰ γινόταν πιά ὅπως πρὶν, δηλαδὴ μὲ βᾶση συγγενικοὺς δεσμούς, ἀλλὰ μὲ κριτήριον τῆς ἱκανότητος καὶ τὴν προσφορὰ στὴν ἄσκηση τῆς ἐξουσίας.

Ὁ Διοκλητιανός, μὲ Καίσαρα τὸν Γαλέριο, ἀσκοῦσε τὴ διακυβέρνηση τοῦ ἀνατολικοῦ τμήματος τῆς αὐτοκρατορίας, ἐνῶ ὁ Μαξιμιανὸς μὲ τὸν Κωνστάντιο τοῦ δυτικοῦ τμήματος.

Ἡ ἐξουσία τῶν ἡγεμόνων θεμελιώθηκε πάνω σὲ θεοκρατικὴ βάση: οἱ τέσσερις αὐτοκράτορες ἀποτελοῦσαν μιὰ θεία οἰκογένεια (*domus divina*) καὶ κυβερνοῦσαν τὸ κράτος κάτω ἀπὸ τὴν προστασία δύο θεῶν, ποὺ ἦταν οἱ πραγματικοὶ κύριοι τοῦ κόσμου. Ὁ Διοκλητιανὸς καὶ ὁ Γαλέριος εἶχαν ὡς προστάτες τοὺς τὸν Δία (*Juppiter*), ὁ Μαξιμιανὸς καὶ ὁ Κωνσταντῖος τὸν Ἡρακλεῖ (*Hercules*), καὶ ἔφεραν ἔτσι τὶς ἐπωνυμίες *Ἰόβειοι* καὶ *Ερκοῦλαιοι*. Στὴν ἐπίσημη προπαγάνδα προβάλλεται ἡ «ὁμόνοια» (*concordia*) τῶν ἡγεμόνων. Οἱ Αὐγουστοὶ καὶ οἱ Καίσαρες ἐμφανίζονται ἀντίστοιχα ὡς ἴσοι καὶ ὅμοιοι μεταξύ τους, πράγμα ποὺ ἀποτυπώνεται καὶ στὰ πορτρέτα τους. Σὲ ἀντίθεση μὲ τὸ παλιότερο αὐτοκρατορικὸ πορτρέτο ὑποχωροῦν τώρα τὰ ἀτομικὰ χαρακτηριστικὰ τῶν εἰκονιζόμενων καὶ προβάλλεται ἡ ὁμοιότητά τους μέσω τοῦ κοινοῦ τύπου. Ὁ τύπος τοῦ Τετράρχη ἡγεμόνα ἀπεικονίζει λοιπὸν ἓναν ἄνδρα ὥριμης ἡλικίας, συνήθως μὲ κοντὸ γένι, μὲ κόμη κοντοκομμένη, μὲ ἀδρὰ χαρακτηριστικὰ καὶ μὲ ρυτίδες στὸ μέτωπο (*trux frons*). Ἔτσι παρουσιάζεται ὁ αὐτοκράτορας ὡς σκληρὸς στρατιωτικός, ποὺ ἐπιβάλλεται στοὺς ὑπηκόους μὲ τὴν αὐστηρὴ ὄψη του.

Ὁ Γαλέριος ἕως τὴν περσικὴ νίκη του

Ἀπὸ τοὺς ἡγεμόνες τῆς Τετταρχίας ἄμεσα συνδέθηκε μὲ τὴ Θεσσαλονίκη ὁ Γαλέριος, ἀρχικὰ Καίσαρας καὶ κατόπιν Αὐγουστός. Ὁ Γάιος Γαλέριος Οὐαλέριος Μαξιμιανὸς ἦταν ἰλλυρικῆς καταγωγῆς. Γεννήθηκε γύρω στὸ 250 ἢ τὸ 260 μ.Χ. στὴν Παραποταμία Δακία (*Dacia Ripensis*), κοντὰ στὴ Σερδι-

κή (σημ. Σόφια), σ' έναν τόπο που πήρε αργότερα πρὸς τιμὴν τῆς μητέρας του Romula τὸ ὄνομα Romuliana ἢ Romulianum. Οἱ γονεῖς του ἦταν χωρικοὶ καὶ ὁ ἴδιος ἦταν στὰ νιάτα του βουκόλος. Γιὰ τὴ στρατιωτικὴ του σταδιοδρομία πρὶν ἀπὸ τὸ 293 μ.Χ. δὲν ὑπάρχουν ἀρκετὲς πληροφορίες. Ἦταν δυνατὸς καὶ γενναῖος στρατιώτης, καὶ ἔτσι ἀναρριχήθηκε στὰ ἀνώτατα στρατιωτικὰ ἀξιώματα καὶ ἐπὶ Διοκλητιανοῦ ἔφτασε πιθανότατα στὸ ἀξίωμα τοῦ «υἱάρχου τοῦ πραιτωρίου» (praefectus praetorio).

Τὴν 1η Μαρτίου τοῦ 293 μ.Χ. ὁ Γαλέριος ἀνακηρύχθηκε Καίσαρας, πιθανὸν στὸ Σίρμιο, καὶ υἱοθετήθηκε ἀπὸ τὸν Διοκλητιανὸ παίρνοντας συγχρόνως καὶ τὴ θεϊκὴ προσωνυμία *Ἰόβειος* (Jovius). Τότε — ἢ λίγο πρὶν — παντρεύτηκε τὴν κόρη τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τῆς Πρίσκας Galeria Valeria. Δὲν ἀπέκτησαν παιδιά, καὶ ἔτσι ἡ σύζυγός του υἱοθέτησε τὸν νόθο γιό του Candidianus. Ἡ κόρη τοῦ Γαλερίου, Valeria Maximilla, ἴσως ἀπὸ προηγούμενο γάμο, παντρεύτηκε τὸν Μαξέντιο, τὸν μετέπειτα διεκδικητὴ τοῦ θρόνου τῆς Ρώμης.

Ἐδρα τοῦ Γαλερίου δὲν ἦταν ἐξαρχῆς ἢ Θεσσαλονίκης. Δὲν γνωρίζουμε ἂν ἕως τὸ 299 μ.Χ. εἶχε ἔδρα του τὸ Σίρμιο ἢ τὴν Ἀντιόχεια. Βέβαιο εἶναι ὅτι στὸ διάστημα μεταξὺ 296 καὶ 298 μ.Χ. ὁ Καίσαρας βρισκόταν στὴν Ἀνατολὴ διεξάγοντας σκληρὸ πόλεμο ἐναντίον τῶν Περσῶν. Ὁ Σασσανίδης βασιλῆς Ναρσῆς ἀπέσπασε ἀπὸ τοὺς Ρωμαίους τὴν Ἀρμενία, πέρασε τὸν Τίγρη ποταμὸ καὶ νίκησε τὸν Γαλέριο κοντὰ στὴν πόλη Κάρρες. Μὲ νέες ἐνισχύσεις ἀπὸ τὸν Δούναβη ὁ Γαλέριος εἰσέβαλε ἀπὸ τὰ Σάταλα στὴ Μεγάλῃ Ἀρμενία. Ἡ οἰκογένεια τοῦ Πέρση βασιλιᾶ καὶ οἱ θησαυροὶ του ἔπесαν στὰ χέρια του, καὶ κατόπιν προχώρησε νικητὴς μέσω τῆς Μηδίας καὶ τῆς Ἀδιαβηνῆς ἕως τὴν Κτησιφώντα. Ἐπιστρέφοντας πίσω συνάντησε τὸν Διοκλητιανὸ στὴ Νίσιβη καὶ ἔκλεισαν συνθήκη εἰρήνης μὲ τὸν Ναρσῆ.

Ἡ σημαντικὴ αὐτὴ νίκη χάρισε στὸν Γαλέριο μεγάλες τιμὲς καὶ τὸν τίτλο τοῦ *persicus maximus*. Ἡ περσικὴ νίκη τοῦ (*victoria persica*), ποὺ ἔγινε ἡ κατεξοχὴν στρατιωτικὴ νίκη τοῦ Γαλερίου, τὸν ἔκανε νὰ υἱοθετήσῃ μιὰ αὐθάδη συμπεριφορὰ καὶ νὰ ἐμφανίζεται ὡς ἀπόγονος τοῦ Mars (Ἄρη) καὶ ὡς ἄλλος Ρωμύλος (Λακτάντιος, *De mortibus persecutorum* 9,9). Αὐτὴν τὴ νίκη καὶ τὰ πολεμικὰ κατορθώματα τοῦ Γαλερίου ἀφηγοῦνται τὰ ἀνάγλυφα τῆς θριαμβικῆς ἀψίδας τῆς Θεσσαλονίκης (Καμάρα), ποὺ ἰδρύθηκε στὴν πόλη πρὸς τιμὴν του ἀλλὰ καὶ πρὸς τιμὴν τῶν ἄλλων ἡγεμόνων τῆς Τετραρχίας.

Ἡ Θεσσαλονίκη ἔδρα τοῦ Γαλερίου

Ἐπιστρέφοντας στὴ Βαλκανικὴ τὸ 299 μ.Χ. ὁ Γαλέριος ὅρισε ὡς νέα ἔδρα του τὴ Θεσσαλονίκη. Ἄν ἐξαίρεσουμε ὀρισμένες ὀψιμες πηγὲς ποὺ κάνουν λόγο γιὰ τὴν οἰκοδόμησι ἀνακτόρου ἀπὸ τὸν Μαξιμιανὸ Γαλέριο, δὲν ἔχουμε γραπτὲς πηγὲς ποὺ νὰ μαρτυροῦν τὴ μεταφορὰ τῆς ἔδρας του στὴ Θεσσαλονίκη. Αὐτὸ εἶναι ὥστόσο βέβαιον, ἀφοῦ τὸ 299 μ.Χ. ἀνοίγει γιὰ πρώτη φορὰ τὸ αὐτοκρατορικὸ νομισματοκοπεῖο στὴν πόλη. Στὴ μαρτυρία αὐτὴ προστίθενται καὶ οἱ ἀρχαιολογικὲς μαρτυρίες, δηλαδὴ ἡ θριαμβικὴ ἀψίδα καὶ τὸ ἐκτεταμένο ἀνακτορικὸ συγκρότημα ποὺ ἀνασκάπτεται ἀπὸ τὸ 1939 ἕως καὶ σήμερα στὸ νοτιοανατολικὸ τμήμα τῆς πόλης.

Τὸν Μάρτιο τοῦ 303 μ.Χ. ὁ Γαλέριος ἐκστράτευσε στὸν Δούναβη ἐναντίον τῶν Κάρπων καὶ παρέμεινε στὴν περιοχὴ μεταφέροντας προσωρινὰ καὶ τὴν ἔδρα του στὴ Σερδική. Τὴν 1η Μαΐου τοῦ 305 μ.Χ. οἱ δύο Αὐγουστοὶ τῆς πρώτης Τετραρ-

χίας Διοκλητιανός και Μαξιμιανός παραιτήθηκαν από το αξίωμά τους. Τη θέση τους κατέλαβαν οι έως τότε Καίσαρες Κωνσταντίνος και Γαλέριος, ενώ Καίσαρες ανακηρύχθηκαν ο Σεβήρος και ο Μαξιμίνος Δάια, άνιψιός του Γαλερίου (δεύτερη Τετραρχία). Λίγο αργότερα, τον Ιούλιο του 306 μ.Χ., με τον θάνατο του Κωνσταντίου, ο Γαλέριος έγινε ο πρώτος στην ιεραρχία Αύγουστος.

Μια σειρά από απρόοπτες εξελίξεις, όπως η ανακήρυξη του Κωνσταντίνου, γιού του Κωνσταντίου, ως Αυγούστου από τον στρατό του πατέρα του, ή διεκδίκηση του θρόνου της Ρώμης από τον Μαξέντιο, γιό του παραιτηθέντος Αυγούστου Μαξιμιανού, καθώς και οι προσπάθειες του ίδιου του Μαξιμιανού να επανέλθει στην εξουσία, έφεραν τον Γαλέριο σε δύσκολη θέση και κλόνισαν τη σταθερότητα του συστήματος. Ο ίδιος ο Γαλέριος έφτασε με τον στρατό του έως τη Ρώμη και υποχώρησε άπρακτος, ενώ ο συναυτοκράτοράς του Σεβήρος έκτελέστηκε από τον Μαξιμιανό. Το κύρος του Γαλερίου διασώθηκε με τη βοήθεια του Διοκλητιανού, με την παρουσία του οποίου πραγματοποιήθηκε η «σύνοδος των αυτοκρατόρων» στο Καρνούτο (Carnuntum, σημ. Αυστρία) τον Νοέμβριο του 308 μ.Χ. Ός δεύτερος Αύγουστος μετά τον Γαλέριο ανακηρύχθηκε ο συναγωνιστής του Λικίνιος, ενώ η σύζυγος του Γαλερίου Galeria Valeria έλαβε έπίσημα τον τίτλο της Αυγούστας, γεγονός μοναδικό σ' όλη την περίοδο της Τετραρχίας. Οι δύο Καίσαρες, Μαξιμίνος Δάια και Κωνσταντίνος, ονομάστηκαν filii Augustorum (γιοί των Αυγούστων), αλλά λίγο αργότερα πήραν και αυτοί τον τίτλο του Αυγούστου.

Άμέσως μετά τη σύνοδο στο Καρνούτο ο Γαλέριος μετέφερε και πάλι την έδρα του στη Θεσσαλονίκη, όπως προκύπτει από τη μεταφορά του αυτοκρατορικού νομισματοκοπείου. Οι έργασίες στο ανάκτορο, που πρέπει να είχαν αρχίσει κατά την προηγούμενη παραμονή του Γαλερίου στην πόλη,

είναι πολύ πιθανό να συνεχίστηκαν και σ' αυτήν την περίοδο. Γνωρίζουμε εξάλλου ότι ο αυτοκράτορας έβαλε βαρείς φόρους με σκοπό να συγκεντρώσει χρήματα για την είκοστή επέτειο της βασιλείας του (vicennalia), καθώς οι έορτασμοί θα άρχιζαν την 1η Μαρτίου του 312 μ.Χ. Όμως μια βαριά άρρώστια τον πρόλαβε και, όπως πιστεύουν όρισμένοι μελετητές, ανάγκηρξε τότε Καίσαρα τον γιό του Candidianus. Ο έτοιμοθάνατος αυτοκράτορας ανέθεσε τη φροντίδα του παιδιού και της γυναίκας του στον συναυτοκράτορά του Λικίνιο. Στα τέλη Απριλίου ή στις αρχές Μαΐου του 311 μ.Χ., αφού εξέδωσε το διάταγμα για την άνοχη της χριστιανικής θρησκείας, πέθανε στη Δαρδανία και ένταφιάστηκε στην πατρίδα του Romuliana.

Νέα, πολύ σημαντικά αρχαιολογικά εύρήματα που ήλθαν στο φως τις τελευταίες δεκαετίες στο Gamzigrad της ανατολικής Σερβίας προσφέρουν πλήθος από πληροφορίες σχετικά με τον ίδιο τον Γαλέριο αλλά και την περίοδο της Τετραρχίας γενικότερα. Το οικοδομικό συγκρότημα που άνασκάφηκε έδω ταυτίστηκε το 1984 όριστικά, χάρη σε μια ένεπίγραφη επίστεψη, με τη Romuliana, τον τόπο όπου γεννήθηκε και ένταφιάστηκε ο Γαλέριος (Aurelius Victor, *Epitomae* XL 66). Πρόκειται για ένα μικρό τειχιωμένο ανάκτορο, που ο Γαλέριος έχτισε στην πατρίδα του, όπως είχε κάνει και ο Διοκλητιανός στο Σπαλάτο, με σκοπό να κατοικήσει εκεί όταν θα έγκατέλειπε την έξουσία. Δύο ναοί, που κατέχουν κυρίαρχη θέση άνάμεσα στα κτίσματα που άνασκάφηκαν, καθώς και πλούσια κινητά εύρήματα, μεταξύ των οποίων και ένα πορτρέτο του Γαλερίου από πορφυρίτη, παρέχουν τη δυνατότητα κατανόησης και έρμηνείας του συγκροτήματος.

Έντελως πρόσφατα, μεταξύ 1989 και 1993, διαπιστώθηκε με την άνασκαφική έρευνα ότι στον λόφο Magura, που βρίσκεται 1.000 μ. περίπου άνατολικά από την κύρια είσοδο της

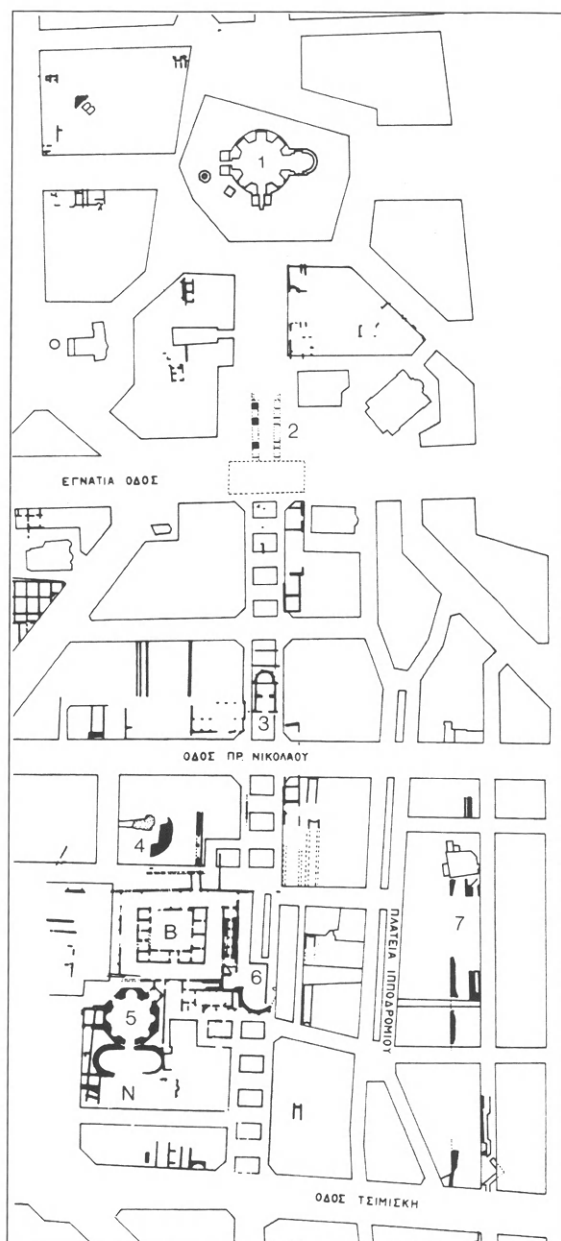
Romuliana, βρίσκονται τὰ μανσωλεῖα καὶ οἱ πυρὲς ἀποθέω-
σης τοῦ Γαλερίου καὶ τῆς μητέρας του Romula. Στὴν παρυφῇ
τοῦ λόφου ὁ δρόμος πρὸς τὰ μανσωλεῖα περνοῦσε κάτω ἀπὸ
ἓνα μνημειακὸ τετράπυλο. Στὸν τόπο αὐτὸν λοιπὸν ὁ Γαλέ-
ριος ἐξυψώθηκε στὴ θεϊκὴ σφαῖρα, πράγμα ποὺ πιστοποιοῦν
καὶ νομίσματα ποὺ κόπηκαν πρὸς τιμὴν τοῦ *divus Maxi-*
mianus.

Τὸ μικρὸ τόξο ἀπὸ τὸ ἀνάκτορο τοῦ Γαλερίου

Τὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα

Οπως συμβαίνει μὲ ὅλες τὶς ἀρχαῖες πόλεις στὶς ὁποῖες ἡ ζωὴ συνεχίζεται ἀδιάλειπτα μέχρι σήμερα, ἔτσι καὶ στὴ Θεσσαλονίκη τὰ ἀρχαῖα εἰσώγια ποὺ ἔρχονται στὸ φῶς ἔχουν 1 ἀποσπασματικὸ χαρακτήρα. Ἀπὸ τὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα τοῦ Γαλερίου ἔχουν λοιπὸν ἀποκαλυφτεῖ μεγάλα τμήματα, χωρὶς νὰ εἶναι ὥστόσο δυνατόν νὰ ἀποκατασταθεῖ στὸ σύνολό της ἡ κάτοψή του καὶ νὰ μποροῦν νὰ προσδιοριστοῦν μὲ ἀκρίβεια τὰ ὅριά του. Καταλάμβανε μιὰ ἔκταση στὸ νοτιο-ανατολικὸ τμήμα τῆς πόλης γύρω στὰ 150.000 τ.μ. Ἐκτεινόταν περίπου ἀπὸ τὸ κυκλικὸ κτίριο πρὸς Β. ποὺ ὀνομάζουμε Ροτόντα ἕως τὴ θάλασσα, ποὺ ἔφτανε τότε στὸ ὕψος τῆς ὁδοῦ Μητροπόλεως, ὅπου ὑπῆρχε ἴσως λιμάνι, καὶ ἀπὸ τὸ ἀνατολικὸ τεῖχος τῆς πόλης ποὺ περνᾷ κατὰ μῆκος τῆς ὁδοῦ Φιλικῆς Ἑταιρείας ἕως τὴν περιοχὴ ἀνάμεσα στὴν πλατεία Ναυαρίνου καὶ τὸν ναὸ τῆς Ἀγ. Σοφίας. Τὸ συγκρότημα διέσχιζε ἡ μεγάλη ὁδὸς ποὺ πλακισιωνόταν ἀπὸ κίονες, ἡ *Via Regia* (σημ. Ἐγνατία).

Εἰκ. 1. Τοπογραφικὸ σχέδιο μὲ τὰ λείψανα τοῦ Γαλεριανοῦ συγκροτήματος.

- Τὸ βόρειο τμήμα τοῦ συγκροτήματος περιλάμβανε τὴ θριαμβικὴ ἀψίδα (2), ποὺ ἐπικοινωνοῦσε πρὸς Ν. μὲ μιὰ μακρόστενη αἵθουσα μὲ μωσαϊκὸ δάπεδο (προθάλαμος;), καὶ τὴ Ροτόντα (1), ἓνα πολυτελὲς κυκλικὸ κτίριο μέσα σὲ περίβολο. Ἡ θριαμβικὴ ἀψίδα ἀνιδρύθηκε πιθανὸν ἀπὸ τὴν πόλη τῆς Θεσσαλονίκης, μεταξὺ 299 καὶ 303 μ.Χ., σὲ ἀνάμνηση τῆς νίκης τοῦ Γαλερίου ἐναντίον τῶν Περωσῶν. Σχεδιάστηκε καταρχὴν ὡς τετράπυλο, δηλαδὴ μὲ τέσσερις πεσοῦς, ποὺ βάσταζαν ἓναν θόλο καὶ δημιουργοῦσαν τέσσερα τοξωτὰ περάσματα, καὶ ἐπεκτάθηκε κατόπιν μὲ δύο μικρότερα τόξα πρὸς Ν. καὶ πρὸς Β. Σήμερα σώζονται τρεῖς μόνον ἀπὸ τοὺς ὅκτῳ συνολικὰ πεσοῦς τοῦ κτίσματος, οἱ δύο ἀπὸ τοὺς ὁποίους φέρουν ἀνάγλυφες παραστάσεις σὲ τέσσερις ἐπάλληλες ζώνες. Εἰκονίζονται μάχες ἀνάμεσα σὲ Ρωμαίους καὶ Πέρσες, ἡ μετάβαση τοῦ αὐτοκράτορα ἀπὸ μιὰ πόλη σὲ ἄλλη, ὁμίλια τοῦ Γαλερίου πρὸς τοὺς στρατιῶτες του, ἡ ἐπινίκια θυσία τοῦ Διοκλητιανοῦ καὶ τοῦ Γαλερίου κ.ἄ. Ἡ ἐπισημότερη σκηνὴ εἶναι
- 2 αὐτὴ μὲ τοὺς τέσσερις καθιστοὺς Τετράρχες, ποὺ ἐμφανίζονται ὡς κύριοι τῆς Οἰκουμένης, ἀνάμεσα στοὺς προστάτες θεοὺς τους. Ἡ Ροτόντα, ποὺ ἀποτελεῖται ἀπὸ κυλινδρικὸ σῶμα μὲ κόγχες στὸ ἐσωτερικὸ καὶ ἡμισφαιρικὸ θόλο, παρουσιάζει στενὲς ἀναλογίες μὲ τὸ Πάνθεον τῆς Ρώμης. Ἡ ἐρμηνεία τοῦ κτιρίου ὡς μαυσωλείου τοῦ Γαλερίου δὲν φαίνεται πᾶς καθόλου πιθανὴ μετὰ τὴν ἀποκάλυψη τῶν μαυσωλείων τοῦ Γαλερίου καὶ τῆς μητέρας του στὸ Gamzigrad τῆς Σερβίας (βλ. παραπάνω). Πρόκειται πιθανότατα γιὰ ναὸ τῶν ἐπίσημων θεῶν τῆς Τετραρχίας.

- Νότια ἀπὸ τὴ σημερινὴ Ἑγνατία, στὴν ὁδὸ Δημητρίου Γούναρη, καὶ ἀκριβῶς στὸν ἄξονα τῆς ἀψίδας καὶ τῆς Ροτόντας, ἔχει ἀνασκαφεῖ μιὰ αἵθουσα τοῦ ἀνακτόρου (3), μὲ ἐπίσημο προφανῶς χαρακτήρα. Εἶναι στραμμένη πρὸς Ν., ὅπου ἀνοίγεται ἓνας μεγάλος προθάλαμος, ἐνῶ ἡ κυρίως αἵθουσα
- 1

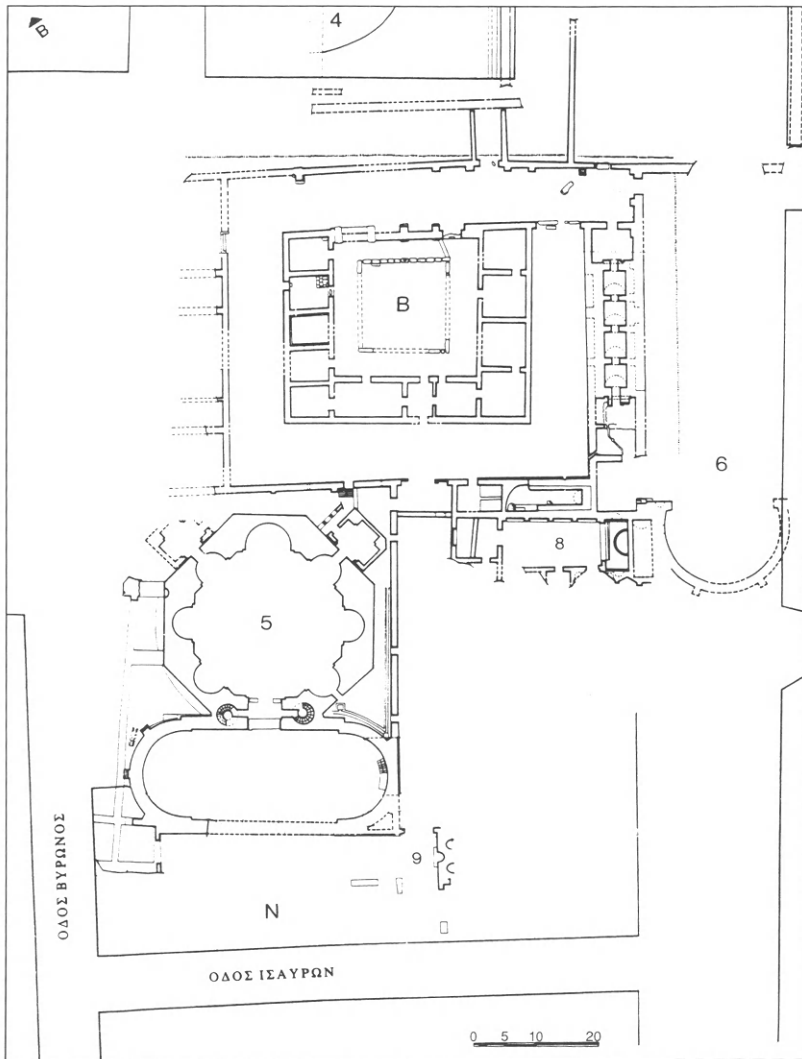
Εἰκ. 2. Οἱ τέσσερις Τετράρχες. Λεπτομέρεια ἀπὸ τὴ θριαμβικὴ ἀψίδα τοῦ Γαλερίου.

ἀπολήγει στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς σὲ μεγάλη ἡμικυκλικὴ κόγχῃ. Νοτιότερα, στὸν ἴδιο ἄξονα, ὑπάρχει μιὰ ἀκόμη μεγαλοπρεπέστερη ἐπιμήκης αἴθουσα (6), μὲ ἡμικυκλικὴ κόγχη στὴ βόρεια πλευρὰ τῆς. Ἐξαιτίας τῆς μορφῆς τῆς αὐτῆς χαρακτηρίστηκε ὡς «βασιλική» καὶ λειτουργοῦσε ἴσως ὡς ἐπίσημη αἴθουσα ἀκροάσεων ἢ συνεδριάσεων. Σὲ παράλληλη σχέση μὲ αὐτὴν καὶ σὲ ἐπαφὴ μὲ τὰ τείχη τῆς πόλης ἐκτείνονταν ὁ Ἰππόδρομος (7), ἀπὸ τὸν ὁποῖο διατηροῦνται τμήματα τῆς θολωτῆς ὑποδομῆς στὰ ὑπόγεια τῶν σύγχρονων πολυκατοικιῶν

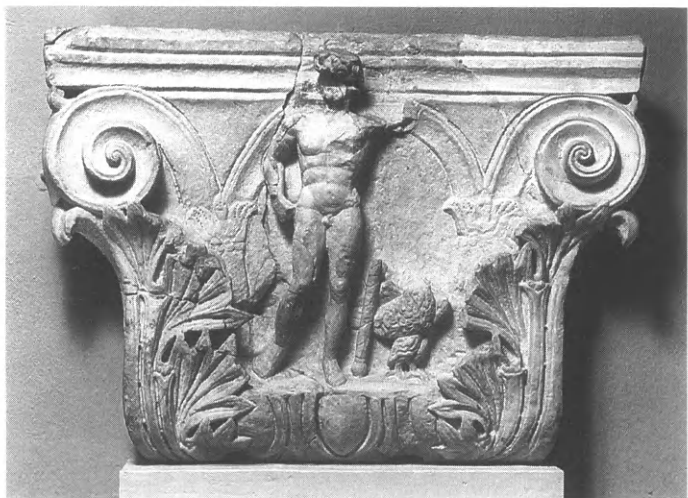
στην περιοχή 'Ιπποδρομίου. 'Η σχέση τοῦ 'Ιπποδρόμου με τὸ ἀνάκτορο εἶναι ἓνα στοιχεῖο γνωστὸ καὶ ἀπὸ ἄλλα ἀνάκτορα τῆς περιόδου αὐτῆς. 'Ετσι ὁ αὐτοκράτορας, περνώντας εὐκολα ἀπὸ τὰ ἐνδιατήματά του, παρακολουθοῦσε ἀπὸ τὴν ἐπίσημη ἐξέδρα τοὺς ἀγῶνες καὶ ἀπευθυνόταν στοὺς ὑπηκόους του.

Στὴ σημερινὴ πλατεία Ναυαρίνου, ἀμέσως πρὸς Δ. τῆς λεγόμενης βασιλικῆς, βρίσκεται ἓνας κλειστὸς πυρῆνας τοῦ
3 ἀνακτόρου: μιὰ τετράγωνη αὐλὴ ποὺ περιβάλλεται ἀπὸ στοῖες με κιονοστοιχίες (τὸ μικρὸ, βόρειο περιστύλιο: Β), γύρω ἀπὸ τὴν ὁποία ὑπάρχουν δωμάτια, πολὺ πιθανὸν με ἰδιωτικὸ χαρακτήρα. Τὸ σύνολο περιβάλλει ἓνας πλατὺς διάδρομος με μωσαϊκὰ δάπεδα, ποὺ χρησίμευε γιὰ τὴν ἐπικοινωνία με ἄλλα τμήματα τοῦ ἀνακτόρου. 'Η περιοχή πρὸς Β. εἶναι πολὺ ἀποσπασματικὰ γνωστὴ. 'Εχει ἀνασκαφεῖ τὸ θεμέλιο ἐνὸς κυκλικοῦ κτιρίου με ἄγνωστο προορισμό (4) καὶ ἐντελῶς πρόσφατα, στὴν ὁδὸ 'Απελλοῦ, τμήμα ἀπὸ τὴ θολωτὴ ὑποδομὴ ἐνὸς τεράστιου οἰκοδομήματος, θεάτρου ἢ σταδίου.

'Η περιοχή νότια τοῦ μικροῦ περιστυλίου εἶναι καλύτερα γνωστὴ. 'Απὸ μιὰ μνημειακὴ κλίμακα στὸν νότιο διάδρομο ὁδηγούμεστε σ' ἓναν κύριο ἄξονα τοῦ ἀνακτόρου, με κατεύθυνση πρὸς τὴ θάλασσα. 'Ανατολικά ἀπὸ τὸν ἄξονα αὐτὸν διαμορφώνεται ἓνα πολυτελὲς Νυμφαῖο (κρηναῖο οἰκοδόμημα) με κόγχες στοὺς τοίχους (8), ἐνῶ τὸν χῶρο στὰ δυτικὰ του καταλαμβάνει ἓνα μεγαλοπρεπὲς κτίριο, γνωστὸ ὡς 'Οκτάγωνο (5), στραμμένο πρὸς Ν. Τὸ 'Οκτάγωνο, με ἐσωτερικὴ διάμετρο 30 μ., ξεπερνᾷ σὲ μέγεθος ἀκόμη καὶ τὴ Ροτόντα. Στὸ ἐσωτερικὸ του, στὸ ὁποῖο περνᾷ κανεῖς ἀπὸ ἓναν μεγάλο προθάλαμο με κόγχες στὰ πλάγια, ἀνοίγονται ἔξι μικρότερες καὶ μιὰ μεγαλύτερη κόγχη. Γιὰ τὴ λειτουργία του ἔχουν ἐκφραστεῖ πολλὲς ὑποθέσεις. 'Ο γλυπτός του διάκοσμος μᾶς ὁδηγεῖ ὅμως στὴν ἂποψη ὅτι πρόκειται μᾶλλον γιὰ αἷθουσα θρόνου
4-7 ἢ γιὰ ναό. Συγκεκριμένα διατηροῦνται τέσσερα ἀκέραια ἐπί-

Εἰκ. 3. Τὸ νότιο τμήμα τοῦ ἀνακτορικοῦ συγκροτήματος τοῦ Γαλερίου.

Εἰκ. 4-5. Δύο ἐπίχρανα ψευδοπαραστάδων ἀπὸ τὸ Ὀκτάγωνο μὲ παραστάσεις τοῦ Διὸς καὶ τοῦ Καβείρον.

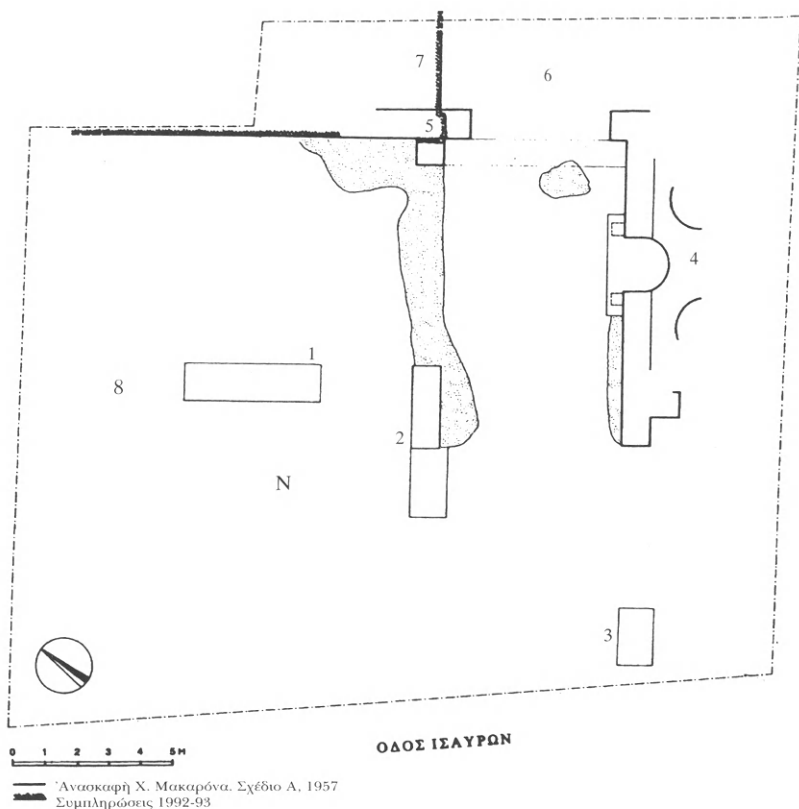
Εἰκ. 6-7. Δύο ἐπίκρανα ψευδοπαραστάδων ἀπὸ τὸ Ὀκτάγωνο μὲ παραστάσεις τοῦ Διοσκούρου καὶ τῆς Ὑγείας.

κρانا ψευδοπαραστάδων καὶ δύο θραύσματα. Τὰ ἐπίκρانا ἦταν διακοσμημένα μὲ μορφές θεῶν. Ἀκέραιες σώζονται οἱ μορφές τοῦ Διός, τοῦ Καβείρου, τοῦ Διοσκούρου καὶ τῆς Ὑγείας, ἐνῶ ἀπὸ τῇ μορφῇ τῆς Τύχης τῆς πόλης καὶ ἐνὸς ἄλλου θεοῦ ἔχουμε θραύσματα.

- 3 Πρὸς Ν. τοῦ Ὀκταγώνου ἀνοιγόταν ἓνα περιστύλιο, πολὺ μεγαλύτερο σὲ διαστάσεις ἀπὸ αὐτὸ πρὸς Β., πὺν ἔφτανε ἕως τῇ σημερινῇ ὁδῷ Τοιμισκῇ (μεγάλο, νότιο περιστύλιο: Ν). Ἀπὸ τὸ περιστύλιο αὐτὸ ἀνασκάφηκε ἓνα μικρὸ μόνον τμήμα (9), στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Ἰσαύρων ἀρ. 5. Ἀπὸ ἐδῶ προέρχεται καὶ τὸ μνημεῖο πὺν θὰ μᾶς ἀπασχολήσῃ στὴ συνέχεια, δηλαδὴ τὸ μικρὸ τόξο στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης, πὺν ὀνομάζεται ἔτσι σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τῇ θριαμβικῇ ἀψίδα (μεγάλο τόξο) τοῦ Γαλερίου.

Ἡ θέσῃ τοῦ τόξου

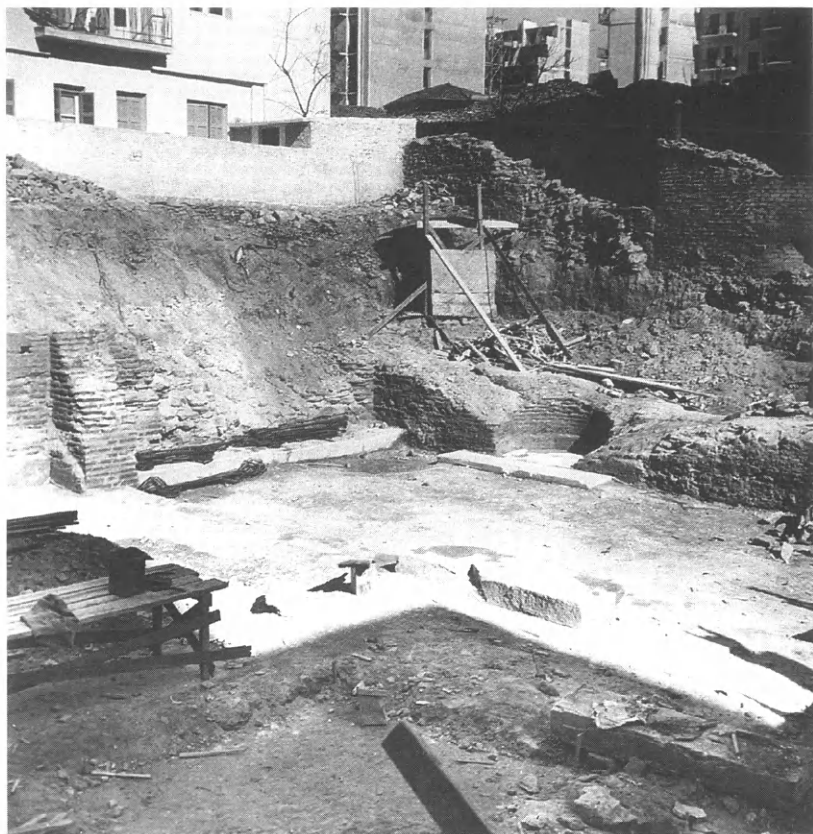
- 8 Τὸ οἰκόπεδο στὴν ὁδὸ Ἰσαύρων ἀρ. 5 ἀνασκάφηκε ἀπὸ τὸν Χ. Μακαρόνα τὸ 1957, δηλαδὴ ἑπτὰ μόλις χρόνια μετὰ ἀπὸ τὴν πρώτη ἀνασκαφὴ καὶ ἀποκάλυψη τοῦ Ὀκταγώνου (1950). Ἡ ἀνασκαφὴ εἶχε σωστικὸ χαρακτήρα, ἀφοῦ στὴ θέσῃ αὐτῇ ἐπρόκειτο νὰ ἀνεγερθεῖ ἡ πολυκατοικία πὺν ὑπάρχει σήμερα. Παρὰ τὴν ἐξαιρετικὴ σημασία τῶν εὐρημάτων, τὸ οἰκόπεδο δὲν κρίθηκε ἀπαλλοτριωτέο, ἀποφασίστηκε ὅμως νὰ διατηρηθοῦν τὰ ἀρχαῖα λείψανα στὸ ὑπόγειο. Τὰ πέλματα τῆς πολυκατοικίας σεβάστηκαν πράγματι τὰ ἐρείπια, ὅμως τοὺς χώρους τοῦ ὑπογείου κατέλαβαν κατοικίες καὶ ἀποθήκες, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ μὴν ὑπάρχει δυνατότητα προσπέλασης σ' αὐτά, ἂν ἐξαίρεσουμε μικρὰ τμήματα τοῖ-

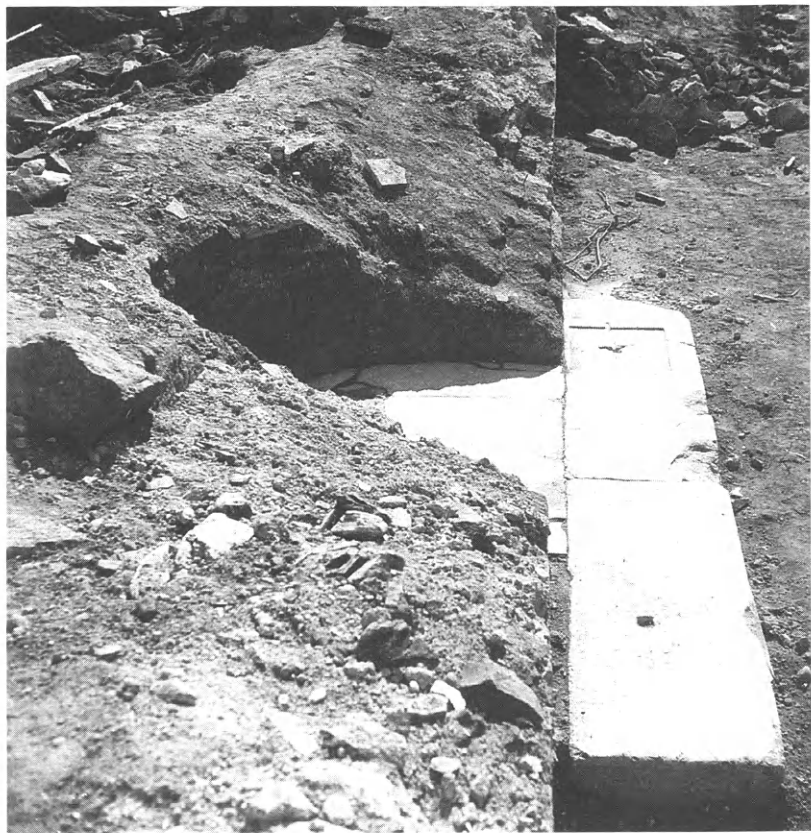
Εἰκ. 8. Κάτοψη τῶν ἀρχιτεκτονικῶν λειψάνων στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Ἰσαύρων ἀρ. 5.

χων. Ἔτσι τὰ μόνα στοιχεῖα ποὺ ἀπομένουν γιὰ τὴ μελέτη τῆς ἀνασκαφῆς εἶναι τὸ σχέδιο καὶ οἱ φωτογραφίες ποὺ ἄφησε ὁ 8-10 ἀνασκαφέας, καθὼς καὶ ὀρισμένα διοικητικὰ ἔγγραφα τοῦ 1957, ποὺ δίνουν πληροφορίες γιὰ τὶς ἐργασίες στὸ οἰκόπεδο τῆς ὁδοῦ Ἰσαύρων.

Ἡ ἀνασκαφή στὴν ὁδὸ Ἰσαύρων ἔφερε λοιπὸν στὸ φῶς τὴ ΒΑ. γωνία ἑνὸς μεγάλου περιστυλίου (N). Ἀποκαλύφθηκαν

Εἰκ. 9. Ἀποψη τοῦ μεγάλου περιστυλίου (N) μετὰ τὴν κόγχη. Ἀνασκαφικὴ φωτογραφία (1957) τοῦ χώρου ποὺ σήμερα βρίσκεται κάτω ἀπὸ τὴν πολυκατοικία τῆς ὁδοῦ Ἰσαύρων ἀρ. 5.

Είκ. 10. Ανασκαφική φωτογραφία (1957) με την κόγχη καὶ τὴ βαθμίδα, ὅπου φαίνονται οἱ ἀκριβεῖς θέσεις τῶν δύο πεσσῶν πὺν βάσταζαν τὸ τόξο.

τμήματα τοῦ στυλοβάτη (τοιχοί 1 καὶ 2), ἐπάνω στὸν ὁποῖο πατοῦσαν μεγάλοι κίονες ἀπὸ ἑγχρωμο λίθο, ποὺ μεταφέρθηκαν ἀπὸ τὴν ἀνασκαφὴ στὸ Παλιὸ Μουσεῖο καὶ σήμερα βρίσκονται ἐκεῖ. Στὶς στοᾶς τοῦ περιστυλίου ὑπῆρχαν ψηφιδωτὰ δάπεδα μὲ διακοσμητικὰ θέματα. Μεγάλα ἀνοίγματα στὶς στοᾶς ὁδηγοῦν τὸ ἓνα πρὸς Β. (6), πρὸς τὸ βόρειο περιστύλιο (Β), καὶ τὸ ἄλλο πρὸς Ἀ., σὲ χώρους ποὺ δὲν ἔχουν ἀνασκαφεῖ.

- 8-10** Ἐπιπλέον, στὸν τοῖχο 4 ἀνοίγεται μιὰ πεταλόμορφη κόγχη, ποὺ ἔχει πλάτος 1.65 μ. καὶ βάθος 1.40 μ. Τὸ δάπεδο τῆς κόγχης ἦταν πλακοστρωμένο, ἐνῶ μπροστὰ σ' αὐτὴν ὑπῆρχε μιὰ βαθμίδα, ἐπάνω στὴν ὁποία διατηροῦνταν τὰ ἀποτυπώματα δύο πεσσῶν. Οἱ πεσσοὶ αὐτοί, ποὺ δὲν σῶθηκαν, ἀκουμπούσαν στὸν τοῖχο πλαισιώνοντας τὴν κόγχη, μὲ ἀποτέλεσμα νὰ δημιουργεῖται ἓνας ναῖσκος. Τὴν ἐπίστεψη τοῦ ναῖσκου αὐτοῦ ἀποτελοῦσε τὸ μαρμάρινο τόξο, ποὺ βρέθηκε μᾶλλον πεσμένο μπροστὰ στὴν κόγχη, καὶ πάντως μέσα στὰ ὅρια τοῦ οἰκοπέδου. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι μέσα σ' αὐτὴν τὴν κόγχη ἦταν τοποθετημένο ἓνα ἄγαλμα, ποὺ μαζὶ μὲ τὴ βάση του θὰ ξεπερνοῦσε σὲ ὕψος τὰ 3 μ. Ἐπειδὴ τὸ βάθος τῆς κόγχης εἶναι
- 11** μεγάλο, ἐπρόκειτο γιὰ ἓνα καθιστὸ ἄγαλμα. Ἡ ἀναπαράσταση τοῦ ναῖσκου δίνει μιὰ σαφεῖ εἰκόνα γιὰ τὴν ἀρχικὴ μορφή του. Ὑποθετικὰ εἶναι μόνο τὸ ὕψος τῶν πεσσῶν καὶ φυσικὰ ἡ μορφή τοῦ ἀγάλματος, στὸ ὁποῖο θὰ ἐπανέλθουμε παρακάτω.

- Ἡ θέσις τοῦ ναῖσκου στὴν ἀνατολικὴ στοὰ τοῦ μεγάλου περιστυλίου δὲν εἶναι τυχαία. Ἀπὸ τὴ στοὰ αὐτή, ποὺ εἶχε πλάτος γύρω στὰ 6 μ., περνᾷ ἓνας σημαντικὸς ἄξονας τοῦ ἀνακτόρου, ποὺ προεκτείνεται καὶ βόρεια ἀπὸ αὐτήν, μέσω τοῦ ἀνοίγματος στὸν τοῖχο 4, καὶ καταλήγει στὴ μνημειακὴ εἴσοδο τοῦ μικροῦ περιστυλίου. Εἶναι πιθανὸ ὅτι ἀφετηρία τοῦ ἄξονα ἦταν μιὰ ἀπὸ τὶς κύριες εἰσόδους τοῦ ἀνακτόρου στὴ νότια πλευρὰ του, δηλαδὴ τὴν πλευρὰ πρὸς τὴ θάλασσα, ὅπου ὑπῆρχε ἴσως καὶ τὸ λιμάνι. Μέσω αὐτῆς τῆς ἀρτηρίας συνδέ-

Εἰκ. 11. Σχεδιαστική ἀναπαράσταση τοῦ ναῖσκου μέ τὸ ἄγαλμα τῆς κόγχης.

ονταν μεταξύ τους καὶ τὰ δύο περιστύλια. Τὸ μεγαλύτερο, στὰ νότια (N), εἶχε προφανῶς ἐπίσημο χαρακτήρα καὶ ὀδηγοῦσε στὸ Ὁκτάγωνο. Τὸ μικρότερο βόρειο περιστύλιο (B) εἶχε πιθανὸν ἰδιωτικὸ χαρακτήρα.

Ἡ μορφή καὶ οἱ παραστάσεις

12-20 Τὸ μαρμάρينو τόξο, ποὺ βρέθηκε στὸ ἀνακτορικὸ συγκρότημα τοῦ Γαλερίου, ἀποτελεῖ ἓνα ἀπὸ τὰ πιὸ ἐντυπωσιακὰ ἐκθέματα τοῦ Ἀρχαιολογικοῦ Μουσείου τῆς Θεσσαλονίκης (ἀρ. εὐρ. 2466). Παρουσιάζει ἐξάλλου ἰδιαίτερο ἱστορικὸ ἐνδιαφέρον, ἀφοῦ στὸ ἓνα ἀπὸ τὰ μετάλλια τῆς κύριας ὄψης του εἰκονίζεται, ὅπως θὰ δοῦμε, ὁ ἴδιος ὁ Γαλέριος. Τὸ μνημεῖο αὐτό, σὲ ἀντιδιαστολὴ μὲ τὴ μνημειακὴ ἀψίδα τῆς πόλης (Καμάρα) φέρει τὸ συμβατικὸ ὄνομα «μικρὸ τόξο τοῦ Γαλερίου».

Τὸ τόξο εἶναι λαξευμένο ἀπὸ ἓνα κομμάτι λευκοῦ μαρμάρου μαζὶ μὲ τὶς ἐποτέψεις τῶν δύο πεσοῶν, στηριγμάτων ὀρθογώνιας διατομῆς, ποὺ δὲν σῶθηκαν. Τὸ μέγιστο πλάτος του εἶναι 2.38 μ., τὸ βάθος του 0.40 μ. Οἱ τρεῖς πλευρές του καὶ τὸ ἐσωρράχιο (δηλ. ἡ κάτω ὄψη του) εἶναι πλούσια διακοσμημένα. Ἡ ἐπάνω ὀριζόντια ἀπόληξη τοῦ τόξου τονίζεται μὲ ἓνα τριπλὸ κόσμημα, δηλαδὴ ἰωνικὸ κυμάτιο ἀνάμεσα σὲ ἀστραγάλους. Τὸ ἴδιο τὸ μέτωπο τοῦ τόξου διακοσμεῖται μὲ μιὰ πλατιὰ ζώνη, τὰ τρία μέρη τῆς ὁποίας ἀποτελοῦν λέσβιο κυμάτιο, ὀκτώσημο κόσμημα καὶ σπειρομαίανδρος, ποὺ διαχωρίζονται ἀπὸ στενότερα κοσμήματα. Τὰ πεσοόκρανα πλαταίνουν πρὸς τὰ ἐπάνω καὶ διακοσμοῦνται σὺς τρεῖς ὄψεις

τους με δύο ὀρθιες σειρὲς φύλλων ποὺ χωρίζονται με ἀστράγαλο.

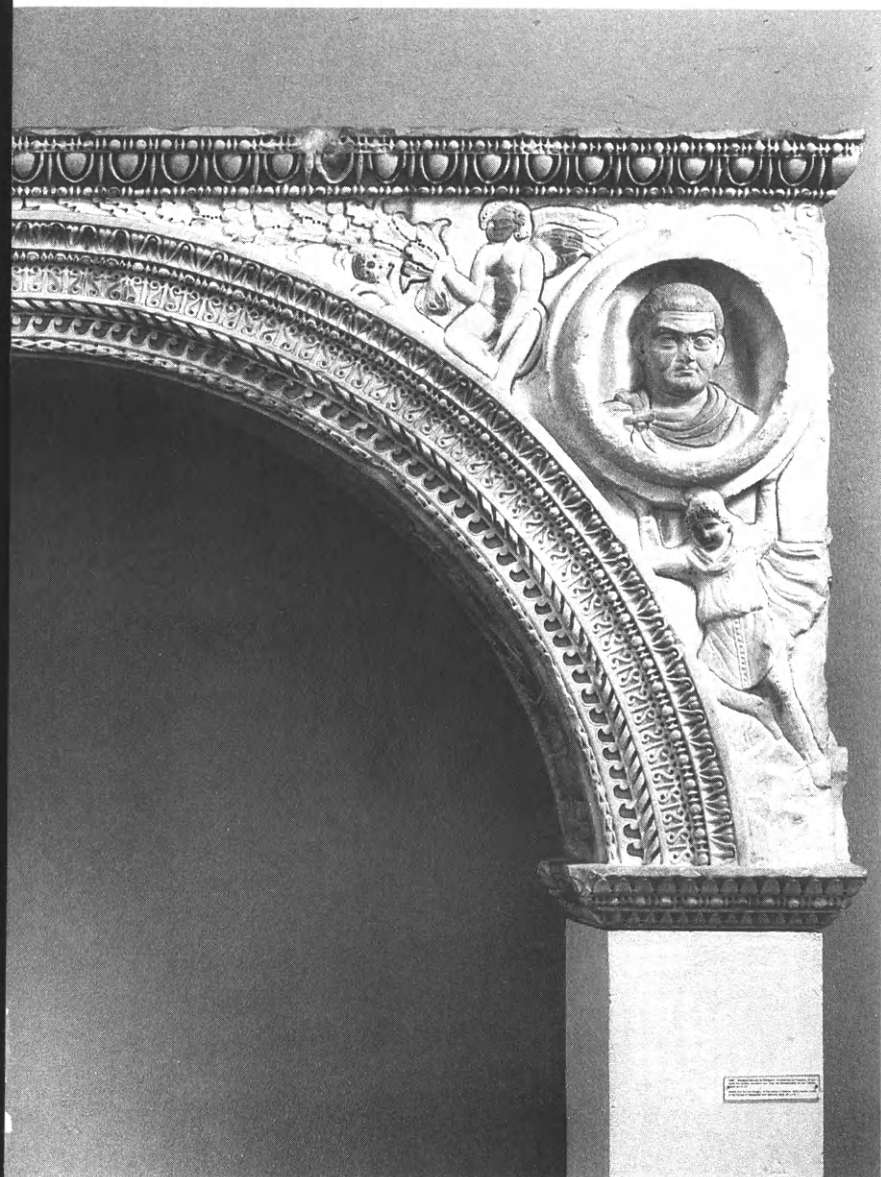
Στὶς δύο τριγωνικὲς ἐπιφάνειες τῆς κύριας ὄψης ὑπάρχουν δύο κυκλικὲς ἀσπίδες με προτομές (*imagines clipeatae*), ποὺ λόγω τοῦ σχήματός τους μποροῦμε νὰ τὶς ὀνομάζουμε μετάλ-
λια. Τὰ δύο μετάλλια φέρονται καθένα ἀπὸ ἓναν νεαρὸ Ἀνα-
τολίτη, ποὺ γονατίζει σὲ βραχῶδες ἔδαφος καὶ ὑψώνει τὰ δυὸ
χέρια. Φορᾷ κοντὸ ζωσμένο χιτωνίσκο (*tunica*), μακριὰ παντε-
λόνια, τὶς λεγόμενες ἀναξυρίδες, μανδύη καὶ κάλυμμα κεφα-
λιοῦ, τὸ *Baschlik*. Ἡ ὁμοιότητα τῶν βαρβάρων αὐτῶν με τοὺς
Πέρσες τοῦ μεγάλου τόξου τοῦ Γαλερίου εἶναι πολὺ στενὴ, καὶ **21**
ἐδῶ εἰκονίζονται λοιπὸν Πέρσες. Τὸν χώρο πάνω ἀπὸ τὰ δύο
μετάλλια τὸν καταλαμβάνουν Ἑρωτιδεῖς, ποὺ κάθονται καὶ
κρατοῦν πάνω ἀπὸ τὸ τοξωτὸ ἄνοιγμα μιὰ γιρλάντα ἀπὸ σχη-
ματοποιημένα φύλλα βελανιδιάς.

Τὸ ἐσωρράχιο τοῦ τόξου διακοσμεῖται με κληματίδα, ποὺ **17-18**
βγαίνει μέσα ἀπὸ δύο μεγάλα ἀνοικτὰ ἀγγεῖα, δύο κρατῆρες,
καὶ στὸ μέσο περιβάλλει ἓνα μετάλλιο με τὴν προτομὴ τοῦ
νεαροῦ Διονύσου. Στὶς δύο πλάγιες πλευρὲς εἰκονίζονται διο-
νυσιακὲς μορφὲς ἐπάνω σὲ βάσεις: ἀριστερὰ ὁ Πάν, σὲ δια-
σκελισμό, κρατᾷ ἓνα μουσικὸ ὄργανο, τὴ σύριγγα, καὶ τὴν
ποιμενικὴ ράβδο, τὸ λαγωβόλο. Στὰ πόδια του βρίσκεται ἡ
διονυσιακὴ μυστικὴ κίστη, μέσα ἀπὸ τὴν ὁποία προβάλλει
ἓνα φίδι. Δεξιὰ μιὰ ἡμίγυμνη Νύμφη με χορευτικὴ κίνηση. Ἡ **20**
πίσω ὄψη τοῦ τόξου εἶναι χοντροδουλεμένη, ἐπεὶδὴ ἀκου-
μποῦσε, ὅπως καὶ οἱ χαμένοι πεσσοί, στὸν τοῖχο. Καὶ ἡ ἐπάνω
πλευρὰ εἶναι πρόχειρα δουλεμένη καὶ φέρει δύο ὀπὲς γιὰ τὴ
στερέωση τοῦ τόξου στὸν τοῖχο με σιδερένια ἄγκιστρα.

Ὅπως εἶδαμε, τὸ τόξο ἀποτελοῦσε μέλος ἑνὸς ναῖσκου, καὶ **11**
συγκεκριμένα τὴν ἐπίστασή του. Τέτοιοι ναῖσκοι, προορισμέ-
νοι νὰ δεχτοῦν ἀγάλματα, εἶναι πολὺ συνηθισμένα στοιχεῖα
στὴ ρωμαϊκὴ ἀρχιτεκτονικὴ καὶ διαμορφώνονται τόσο στὸ

Εἰκ. 12. Τὸ μικρὸ τόξο τοῦ Γαλερίου στὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο τῆς Θεσσαλονίκης

Εἰκ. 13. Τὸ ἀριστερὸν τμήμα τοῦ τόξου.

Εἰκ. 14. Τὸ δεξιὸν τμήμα τοῦ τόξου.

Εἰκ. 15. Τὸ ἀριστερὸν μετάλλιον τοῦ τόξου μὲ προτομὴ τῆς Τύχης τῆς Θεσσαλονίκης, ἀρχικὰ πορτρέτο τῆς Galeria Valeria.

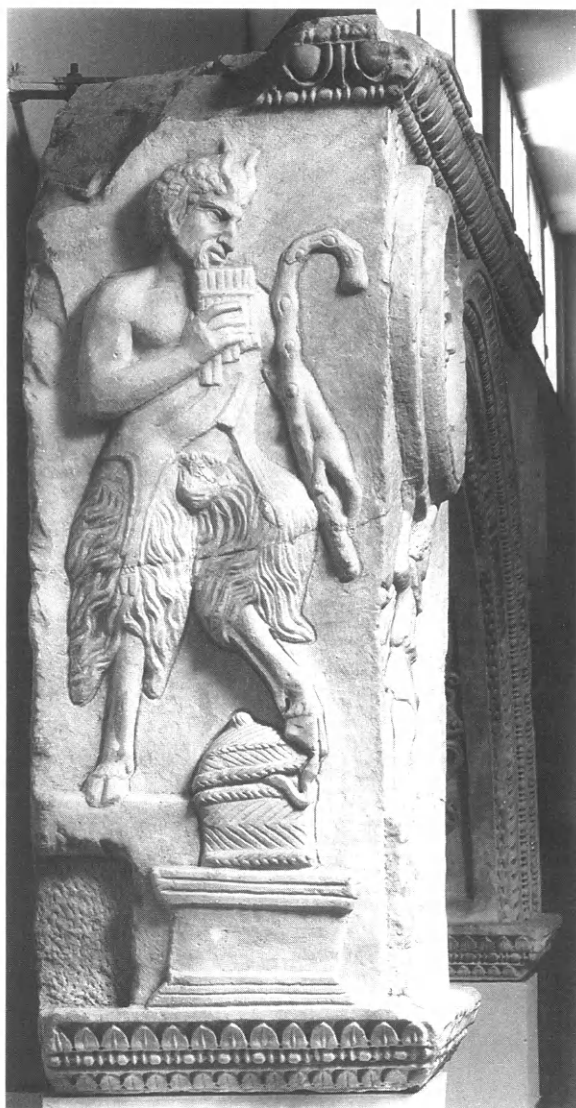
Εἰκ. 16. Τὸ δεξιὸν μετάλλιον μετὰ προτομὴν τοῦ Γαλερίου.

Εικ. 17. Μετάλλιο στο έσωρράχιο του τόξου με προτομή του Διονύσου.

Εικ. 18. Τμήμα από το έσωρράχιο του τόξου με κληματίδα.

Εἰκ. 19. Ὁ ἀριστερὸς κρόταφος τοῦ τόξου με μορφή Πάνα.

Εἰκ. 20. Ὁ δεξιὸς κρόταφος τοῦ τόξου με μορφή Νύμφης.

ἐσωτερικὸ μιᾶς αἵθουσας ὅσο καὶ σὲ προσόψεις κτιρίων. Συννήθως τὴν κόγχη τοῦ ναῖσκου πλαισιώνουν κίονες, ποὺ στέκονται ἐλεύθεροι μπροστὰ ἀπὸ τὸν τοῖχο καὶ βαστάζουν ἓνα τριγωνικὸ ἢ ἡμικυκλικὸ ἀέτωμα. Στὴ δική μας περίπτωση ὁμῶς ὑπῆρχαν πεσοοὶ ποὺ κολλοῦσαν μπροστὰ στὸν τοῖχο καὶ βάσταζαν τὴν τοξωτὴ ἐπίστεψη ποὺ παρουσιάζει ὀριζόντια ἀπόληξη. Ὑπάρχει, ὅπως φαίνεται, κάποιος ιδιαίτερος λόγος ποὺ ἡ ἐπίστεψη τοῦ ναῖσκου πῆρε αὐτὴ τὴ μορφή. Ἐνα τέτοιο τόξο, ἂν καὶ μικρό, προσφέρει γιὰ διακόσμηση μεγαλύτερες ἐπιφάνειες ἀπὸ τὴν ἐπιφάνεια ἑνὸς μικροῦ ἀετώματος. Ἵσως λοιπὸν ἡ ἐπιλογὴ αὐτὴ σχετίζεται μὲ τὴν πρόθεση νὰ ἀναιπυχθεῖ στὶς τέσσερις ἐπιφανείες τοῦ ἑνα πλούσιο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα, ὅπως καὶ στὰ μεγάλα θριαμβικὰ τόξα.

Ἄς ἔλθουμε τώρα στὶς δύο προτομές, ποὺ ἀποτελοῦν τὴν κύρια διακόσμηση τῆς ὄψης. Ἡ δεξιὰ μορφή παριστάνει ἕναν ὄριμο ἄνδρα μὲ στρατιωτικὴ ἐνδυμασία, *tunica* καὶ *paludamentum* (δηλ. χιτῶνα καὶ στρατιωτικὴ χλαμύδα). Ἡ πόρπη μὲ τὴν ὁποία κουμπώνει στὸν ὦμο τὸ ἔνδυμα εἶναι διακοσμημένη μὲ πολύτιμους λίθους, ποὺ ἀποδίδονται ἐγγάρακτα καὶ τονίζονταν μὲ χρῶμα ποὺ σήμερα ἔχει χαθεῖ. Ὁ αὐτοκράτορας εἰκονίζεται ἀγένειος καὶ φέρει τὴ χαρακτηριστικὴ κοντὴ κόμμωση τῆς ἐποχῆς. Τὸ κεφάλι του κάθεται ἐπάνω σὲ κοντὸ καὶ χοντρὸ λαιμό, τὸ κρανίο ἔχει κανονικὸ ἡμικυκλικὸ περίγραμμα. Τὸ πρόσωπό του εἶναι πλατὺ καὶ εὐσαρκο, μὲ ἰσχυρὸ πηγούνι ποὺ ἀναδιπλώνεται στὸ κάτω μέρος καὶ μικρὸ στόμα μὲ σφιχτὰ κλεισμένα τὰ χεῖλη. Κυριαρχοῦν τὰ μεγάλα ἀμυγδαλωτὰ μάτια, ἐνῶ τὰ τόξα τῶν φρυδιῶν καμπυλώνονται συμμετρικά. Ρυτίδες γύρω ἀπὸ τὰ μάτια, τὶς παρειὲς καὶ δίπλα στὸ στόμα ὑποδηλώνουν τὴν ἡλικία του. Ἐπιπλέον, ρυτίδες δημιουργοῦνται καὶ πάνω ἀπὸ τὰ φρύδια, ἐνῶ ἄλλες δύο ὀριζόντιες αὐλακώνουν τὸ μέτωπο. Πρόκειται γιὰ ἓνα πορτρέτο τοῦ Γαλερίου, πράγμα γιὰ τὸ ὁποῖο συνηγορεῖ καὶ ὁ

Εἰκ. 21. Μορφές Περσῶν. Λεπτομέρεια ἀπὸ τῆ θριαμβικῆ ἀψίδας τοῦ Γαλερίου.

τόπος εύρεσης. Αυτό επιβεβαιώνεται, όπως θα δοῦμε στὴ συνέχεια, καὶ ἀπὸ τὴν ταύτιση τῆς γυναικείας μορφῆς.

Ἀπὸ τὸν χριστιανὸ συγγραφέα Λακτάντιο (*De mortibus persecutorum* 9,3) ὁ Γαλέριος περιγράφεται ὡς ἄνδρας ὑψηλὸς καὶ παχύσαρκος, καὶ χαρακτηρίζεται ὡς φύση βαρβαρική, μὲ ἀγριότητα ξένη πρὸς τὸν χαρακτήρα ἐνὸς Ρωμαίου. Ἀνεξάρτητα ἀπὸ τοὺς χαρακτηρισμοὺς αὐτοὺς, ποὺ δὲν εἶναι ἀπαλλαγμένοι ἀπὸ προκατάληψη, ἀναγνωρίζει κανεὶς στὸ πρόσωπο αὐτὸ ἕναν ἄνθρωπο ἀπαίδευτο, μὲ τραχὺ χαρακτήρα, ποὺ εἶχε κυρίως στρατιωτικὲς ἀσχολίες. Πρόκειται γιὰ χαρακτηριστικὰ ποὺ προσδιάζουν σὲ ὅλους τοὺς Τετράρχες, οἱ ὁποῖοι ἦταν ἄνθρωποι χωρὶς παιδεία, μὲ ἀγροτικὴ προέλευση καὶ στρατιωτικὲς ἐνασχολήσεις. Παρὰ τὴ «ρεαλιστικὴ» ἐντύπωση ποὺ προκαλεῖ τὸ πορτρέτο, δύσκολα θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀναγνωρίσει στὸ συμμετρικὸ αὐτὸ πρόσωπο μὲ τὰ σχηματοποιημένα χαρακτηριστικὰ κάποια ἀτομικὰ στοιχεῖα. Ἐκεῖνο ποὺ ἐπιδιώκεται μὲ τὴ μετωπικὴ αὐτὴ ἀπεικόνιση εἶναι ἡ ἀποτύπωση τῆς αὐστηρότητας καὶ αὐτοκυριαρχίας τοῦ ἀπόλυτου μονάρχη. Ἔτσι ἐπιβάλλεται στοὺς ὑπηκόους του, ποὺ ὀφείλουν σ' αὐτὸν ὑποταγή, μιὰ ἀντίληψη ποὺ μᾶς ὀδηγεῖ στὸν Μεσαίωνα. Τὸ πορτρέτο τοῦ αὐτοκράτορα λειτουργεῖ λοιπὸν ἀπὸ τὴν περίοδο αὐτὴ καὶ στὸ ἐξῆς ὡς σύμβολο ἐξουσίας.

- 15 Ἡ μορφή στὸ ἀριστερὸ μετάλλιο φορᾷ πυργωτὸ στέμμα, δηλαδὴ στέμμα ποὺ ἀποδίδει τείχη πόλεως μὲ πύργους. Ἔτσι ἐρμηνεύεται ὡς Τύχη τῆς Θεσσαλονίκης, δηλαδὴ ὡς θεὰ ποὺ προστατεύει τὴν πόλη. Τὰ φανερὰ ἴχνη ἀπὸ ἐργαλεῖο ποὺ ὑπάρχουν κυρίως γύρω ἀπὸ τὸ κεφάλι ἀλλὰ καὶ στὸ πρόσωπο καὶ τὰ ἐνδύματα, δείχνουν ὅτι ἡ ὑπάρχουσα κατάσταση δὲν εἶναι ἡ ἀρχική. Ἡ γυναίκα ποὺ ἔχουμε μπροστὰ μας φορᾷ χιτῶνα καὶ ἱμάτιο, οἱ πτυχές τοῦ ὁποίου εἶναι ἐπιπόλαια σχεδιασμένες. Τὸ πρόσωπό της εἶναι πλατὺ καὶ γεμάτο, μὲ λεῖο μέτωπο, ἀμυγδαλόσχημα μάτια, μικρὸ στόμα καὶ τονισμένο

Εἰκ. 22. Σχέδιο τοῦ ἀριστεροῦ μεταλλίου τοῦ τόξου.

πηγούνι. Πλαισιώνεται ἀπὸ ἐλαφρὰ κυματοειδῆ κόμη, ποὺ δίπλα στὸν λαιμὸ σχηματίζει πλοκάμους κάπως ἀσαφῶς διαμορφωμένους. Τὸ πυργωτὸ τῆς στέμματος, ποὺ εἶναι ἐπίσης πρόχειρα δουλεμένο, φέρει δύο πύργους μὲ παράθυρα.

Στὴν ἀρχικὴ φάση τοῦ ἔργου ἡ εἰκονιζόμενη εἶχε ἀρκετὰ διαφορετικὰ χαρακτηριστικά, ὁρισμένα ὅμως ἀπὸ αὐτὰ ἔμειναν ἀπείρακτα κατὰ τὴ νεότερη ἐπέμβαση καὶ δηλώνονται μὲ διαγράμμιση στὸ σχέδιο. Στὴν ἀρχικὴ λοιπὸν μορφῇ ἀνήκουν **22**

ὁ λαιμὸς καὶ τὸ μεγαλύτερο τμήμα τοῦ προσώπου, ἂν ἐξαιρέσουμε τὰ πλάγια τῶν παρειῶν καὶ τῆς μύτης. Ἔτσι μπορούμε νὰ εἴμαστε βέβαιοι ὅτι εἰκονιζόταν ἐξαρχῆς μιὰ γυναίκα, ἡ ὁποία εἶχε ὅμως πλατύτερη μύτη καὶ προεξέχουσες παρειές. Αὐτὸ σημαίνει ὅτι δὲν ἦταν ἰδεαλιστικὴ μορφὴ, ὅπως τώρα, ἀλλὰ πορτρέτο. Μεγαλύτερη ἐπέμβαση ἔγινε ὅμως στὰ μαλλιά καὶ τὰ ἐνδύματά της. Ἡ βαθιὰ αὐλακία α-α ποὺ ὑπάρχει πάνω ἀπὸ τὸ κεφάλι προέρχεται πολὺ πιθανὸν ἀπὸ μιὰ στεφάνη, ἓνα εἶδος στέμματος δηλαδή, ποὺ ἡ γυναικεία μορφὴ φοροῦσε πάνω σὲ μιὰ ὑψηλὴ κόμμωση. Τὸ πυργωτὸ στέμμα λαξεύτηκε στὴ δευτέρη φάση. Ἐξάλλου ἡ καμπύλη αὐλακία δ-δ κοντὰ στὸν λαιμὸ δείχνει πιθανὸν ὅτι ἡ ἀρχικὴ κόμμωση ἀναδιπλωνόταν στὸ ὕψος τοῦ λαιμοῦ. Τὸ γεγονὸς ὅτι ἀπολαξεύτηκαν καὶ ἄλλαξαν μορφὴ τὰ ἐνδύματα ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι ἔφεραν ἀρχικὰ πλούσια διακόσμηση, ἐπρόκειτο δηλαδή γιὰ χρυσοκέντητα ἐνδύματα. Ἵσως μάλιστα ὑπῆρχε καὶ κάποιο πλούσιο περιδέρας γύρω ἀπὸ τὸν λαιμὸ τῆς μορφῆς. Ἡ ἀπάλειψη τῶν ἰδιαίτερων χαρακτηριστικῶν τῆς γυναίκας δείχνει ὅτι ἡ εἰκονιζόμενη ἦταν κάποιο σημαντικὸ πρόσωπο, ἐνῶ ἡ ἀπάλειψη καὶ τῶν κοσμημάτων ποὺ ἔφερε μαρτυρεῖ ὅτι αὐτὰ εἶχαν ἰδιαίτερη σημασία. Ἀποτελοῦσαν σύμβολα τοῦ ἀξιώματός της (insignia), τὴν χαρακτήριζαν προφανῶς ὡς Αὐγούστα σὲ μιὰ ἐπίσημη παράστασή της δίπλα στὸν αὐτοκράτορα.

Ὅπως εἶναι γνωστό, στὴ διάρκεια τῆς Τετραρχίας ὑπῆρξε μία μόνον Αὐγούστα. Αὐτὴ ἦταν ἡ Galeria Valeria, ἡ σύζυγος τοῦ Γαλερίου. Προκύπτει λοιπὸν μὲ βεβαιότητα ἡ ταύτιση τοῦ γυναικείου καὶ μαζὶ τοῦ ἀνδρικοῦ πορτρέτου. Ἀπὸ τὴν Galeria Valeria δὲν μᾶς ἔχουν σωθεῖ ἄλλα πορτρέτα στὴ μεγάλη τέχνη. Ἔχουμε ὅμως τὶς ἀπεικονίσεις της σὲ νομίσματα, ποὺ κόπηκαν στὰ ἀνατολικά νομισματοκοπεῖα τῆς αὐτοκρατορίας, καὶ μάλιστα στὴν ἔδρα τοῦ Γαλερίου, τὴ Θεσσαλονίκη. Τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου της στὰ νομίσματα

23-24

Εἰκ. 23-24. Νομίσματα τῆς Galeria Valeria, 308-311 μ.Χ.

της Θεσσαλονίκης παρουσιάζουν μεγάλη όμοιότητα με αυτά του πορτρέτου στο τόξο, που έμειναν άθικτα από τη μεταγενέστερη έπεξεργασία. Βλέπουμε λοιπόν και στα νομίσματα τα μεγάλα άμυγδαλωτά μάτια, τις πλατιές παρειές, το λείο μέτωπο, το μικρό στόμα και το μικρό αλλά τονισμένο πηγούνι. Στο κεφάλι ή Αύγούστα φορά τή στεφάνη, ενώ τα μαλλιά της σχηματίζουν στα πλάγια τις άναδιπλώσεις που θα ύπήρχαν και στο δικό μας πορτρέτο. Συχνά έμφανίζεται με χρυσοκέντητο πανωφόρι και έναν χιτώνα με πλατιά διακοσμημένη παρυφή ή με ένα πλούσιο περιδέραιο.

Ή χρονολόγηση

Όπως αναφέρθηκε ήδη, ή επίσημη αυτοκρατορική οικογένεια τήν περίοδο της Τετραρχίας άποτελείται μόνον από τους ίδιους τους αυτοκράτορες. Δέν περιλαμβάνονται δηλαδή σ' αυτήν συγγενικά μέλη των Τετραρχών, τα όποια δέν παίζουν κανένα ρόλο στήν επίσημη ζωή. Έτσι ή παράσταση της συζύγου ενός Τετράρχη σέ ένα επίσημο μνημείο δέν είναι καταρχήν άναμενόμενη. Αυτό είναι δυνατό μόνον στήν όψιμότερη φάση του συστήματος, δηλαδή μετά τή σύνοδο στο Καρνούτο το 308 μ.Χ., στήν όποία ή Galeria Valeria πήρε τόν τίτλο της Αύγούστας. Οί συγγενικοί δεσμοί παίζουν τώρα για πρώτη φορά ρόλο στήν Τετραρχία. Άμέσως μετά τή σύνοδο και τή μεταφορά της έδρας και του νομισματοκοπέιου στή Θεσσαλονίκη, από τόν Δεκέμβριο του 308 μ.Χ., κόβονται νομίσματα για τήν Αύγούστα. Από αυτήν τή στιγμή είναι νοητή και ή επίσημη άπεικόνιση της Galeria Valeria δίπλα στον σύ-

ζυγό της, τὸν Αὐγουστο Γαλέριο. Τὸ ἀνάγλυφο τόξο λοιπὸν καὶ τὸ ἀρχιτεκτονικὸ πλαίσιο μέσα στὸ ὁποῖο ἐντάχθηκε ἀνήκουν στὴν περίοδο μετὰ τὸ 308 μ.Χ. καὶ ὅπωςδήποτε πρὶν ἀπὸ τὸν θάνατο τοῦ Γαλερίου τὸ 311 μ.Χ.

Τὸ ἐρώτημα ποὺ προκύπτει εἶναι πότε καὶ γιὰ ποῖο λόγο ἔγινε ἡ ἀλλαγὴ (μεταρρύθμιση) στὴ γυναικεία προτομή. Μετὰ τὸν θάνατο τοῦ Γαλερίου ὁ διάδοχός του Λικίνιος ἔγινε κύριος τῆς Θεσσαλονίκης. Σ' αὐτὸν εἶχε ἐμπιστευτεῖ πεθαίνοντας ὁ Γαλέριος τὴ σύζυγο καὶ τὸν γιό του. Ὁ Λικίνιος τίμησε μετὰ θάνατον τὸν προκατόχό του γιὰ λόγους πολιτικούς, ἔκοψε μάλιστα καὶ νομίσματα πρὸς τιμὴν τοῦ θεοποιημένου Γαλερίου (βλ. καὶ παραπάνω). Παράλληλα ὅμως φρόντισε νὰ ἐξολοθρεύσει τοὺς συγγενεῖς του, ὅπως ἔκανε καὶ μὲ ὅλα τὰ συγγενικὰ πρόσωπα τῶν συναρχόντων του ποὺ δὲν ζοῦσαν πιά. Ὁ θάνατος τῆς Galeria Valeria τοποθετεῖται τὸ φθινόπωρο τοῦ 314 μ.Χ., ὅταν ἡ χήρα τοῦ Γαλερίου μαζὶ μὲ τὴ μητέρα της συνελήφθη στὴ Θεσσαλονίκη, μετὰ ἀπὸ καταδίωξη δεκαπέντε μηνῶν, καὶ ἐκτελέστηκε μὲ ἐντολὴ τοῦ Λικινίου. Τὸ πτώμα της πετάχθηκε στὴ θάλασσα. Ὁ Λικίνιος εἶναι λοιπὸν ἐκεῖνος ποὺ θὰ ἐνδιαφερόταν γιὰ τὴν ἀπάλειψη τοῦ πορτρέτου τῆς Galeria Valeria ἀπὸ ἓνα ἐπίσημο μνημεῖο.

Τὸ εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα

Οἱ πλούσιες ἀνάγλυφες παραστάσεις τοῦ τόξου δὲν εἶναι ἀπλὴ διακόσμηση. Δὲν ὑπάρχει ἀμφιβολία ὅτι σ' ἓνα τέτοιο μνημεῖο μὲ ἐπίσημο χαρακτήρα ἀποτελοῦν ἓνα αὐστηρὰ ἐπιλεγμένο εἰκονογραφικὸ πρόγραμμα, ποὺ σχεδιάστηκε καὶ ἐκτε-

λέστηκε υπό την έποπεία του ίδιου του αυτοκράτορα. Μαζί με το άγαλμα που ήταν τοποθετημένο μέσα στην κόγχη συνιστούσαν μέρος της προπαγάνδας που άσκοούνταν στην αυτοκρατορία μέσω των εικονιστικών παραστάσεων. Οί σύγχρονοι ήταν άσφαλώς έξοικειωμένοι με αυτές και μπορούσαν να καταλάβουν το νόημά τους, που επεξηγοούνταν και από τις επιγραφές.

Κύριο μοτίβο στην όψη του τόξου είναι τα μετάλλια με τις προτομές του Γαλερίου και της συζύγου του. Οί νικημένοι βάρβαροι, οί Πέρσες, ύψώνουν με τα χέρια τους τα μετάλλια σ' ένα μοτίβο θριάμβου και αντικαθιστούν τις Νίκες που έχουν συνήθως αυτόν τον ρόλο. Ύπνοεΐται με σαφήνεια ή περσική νίκη του Γαλερίου, που είναι ή κατεχοχήν νίκη του. Δοξάζονται έτσι ό ίδιος ό αυτοκράτορας και ό οίκος του, άκόμη περισσότερο ύψώνονται στη θεϊκή σφαίρα. Οί Έρωτιδεΐς που κρατούν τη γιρλάντα άποτελούν ένα άλλο μοτίβο, που προσδίδει στο σύνολο έορταστικό χαρακτήρα. Παρόμοια μοτίβα είναι γνωστά από έορταστικά μετάλλια του Κωνσταντίνου και του γιου του. Στις επιγραφές των μεταλλίων αυτών εκφράζεται έπισήμως ή χαρά (*gaudium*) του αυτοκράτορα και κατ' επέκταση του λαού με άφορμή μιá σημαντική έορταστική επέτειο, κατά την όποία θα άνανεώνονταν οί ύποσχέσεις του αυτοκράτορα για την ευημερία του λαού (*vota*). Και στο τόξο λοιπόν πανηγυρίζεται με το μοτίβο αυτό ένα σπουδαίο γεγονός, ίσως ή επερχόμενη είκοστή επέτειος του αυτοκράτορα. Όπως αναφέρθηκε, ό Γαλέριος δέν πρόλαβε να γιορτάσει ποτέ τα *vicennalia* που έτοιμάζε, οί έργασίες όμως στο πλαίσιο αυτό πρέπει να είχαν προχωρήσει σημαντικά.

Κάποιον ιδιαίτερο ρόλο είχαν και τα διονυσιακά μοτίβα του τόξου, που κοσμοούν την κάτω και τις πλάγιες όψεις του. Ό Διόνυσος (*Liber*) δέν περιλαμβάνεται στο Πάνθεον της Τετραρχίας και δέν άπεικονίζεται στα νομίσματα και τη θριαμ-

Εἰκ. 25. Χρυσὸ μετᾶλλιο τοῦ Κωνσταντίνου μὲ Ἐρωτιδεῖς πὺν φέρουν γιγλάντα, 326 μ.Χ.

βική ἀψίδα τοῦ Γαλερίου. Ἴσως ὁ Γαλέριος ὁ ἴδιος νὰ εἶχε μιὰ ἰδιαίτερη σχέση μετὸν θεὸ αὐτόν, ὅπως μπορεῖ νὰ συμπεράνει κανεὶς καὶ ἀπὸ τὰ εὐρήματα στὸ ἀνάκτορο τῆς Romuliana (βλ. παραπάνω). Στὴν προκειμένη περίπτωση ὅμως ὑπάρχει μιὰ ἄλλη ἐξήγηση γιὰ τὴν ἔντονη παρουσία του σ' ἓνα μνημεῖο πὺν εἶχε μάλιστα ἐπίσημο χαρακτήρα. Στὴ Θεσσαλονίκη ἡ λατρεία τοῦ Διονύσου παίζει σημαντικὸ ρόλο ἤδη ἀπὸ τὴν ἐλληνιστικὴ ἐποχὴ, ὅπως γνωρίζουμε ἀπὸ νομίσματα καὶ ἐπιγραφές. Μιὰ ἀπὸ τὶς τέσσερις φυλές τῆς ἔφερε τὸ ὄνομα Διονυσιάς. Ὁ Διόνυσος λοιπὸν ἐδῶ ἐμφανίζεται ὡς θεὸς προστάτης τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔδρας Θεσσαλονίκης. Ἡ θέση τῆς προτομῆς του ἀκριβῶς πάνω ἀπὸ τὸν ἄξονα τοῦ ἀγάλματος, πὺν εἰκονιζόταν καθιστὸ στὴν κόγχη, μᾶς ὁδηγεῖ στὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ ἄγαλμα παρίστανε τὴν Τύχη τῆς Θεσσαλονίκης. Ἡ Τύχη τῆς πόλης λατρευόταν στὴ Θεσσαλονίκη καὶ παλιότερα, τὴν ἐποχὴ αὐτὴ ὅμως συνδέεται μετὸν αὐτοκράτορα. Στὸ θριαμβικὸ τόξο τοῦ Γαλερίου εἰκονίζεται μαζὶ μετὶς Τύχης τῶν ἄλλων πρωτευουσῶν τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τὴν 26

Εἰκ. 26. Ἡ Ρώμη, ἡ Θεσσαλονίκη καὶ ἄλλες πόλεις-ἑδρες τῶν Τετραρχῶν. Λεπτομέρεια ἀπὸ τῆς θριαμβικῆς ἀψίδας τοῦ Γαλερίου.

Εἰκ. 27. Ἀργυρὸν μετάλλιο μὲ τὴν ἑν-
θρονη Κωνσταντινούπολη, 330 μ.Χ.

νὰ τὸ φανταστοῦμε ὅμοιο μὲ τὴν Τύχη τῆς Κωνσταντινούπο- **27**
λης σὲ ἀσημένια μετάλλια, ποὺ κόπηκαν μὲ ἀφορμὴ τὰ ἐγκαί-
νια τῆς νέας πρωτεύουσας Κωνσταντινούπολης. Ἡ θεὰ παρι-
στάνεται σὲ θρόνο, φορᾷ τὸ πυργωτὸ στέμμα καὶ κρατᾷ κέ-
ρας ἀφθονίας.

Τὸ ἄγαλμα τοῦ ναῖσκου παρίστανε λοιπὸν πολὺ πιθανὸν **11**
τὴν Τύχη τῆς αὐτοκρατορικῆς ἔδρας Θεσσαλονίκης, στὴν
ὁποία ἐπρόκειτο νὰ γιορταστεῖ ἡ εἰκοστὴ ἐπέτειος τοῦ αὐτο-
κράτορα. Ὁ θεὸς Διόνυσος καὶ ἡ Τύχη τῆς πόλης εἶναι οἱ ἐγ-
γυητὲς γιὰ τὴν ἐκπλήρωση τῶν ὑποσχέσεων ποὺ θὰ ἔδινε ὁ
Γαλέριος στὸν λαὸ γιὰ τὸ καλὸ τῆς αὐτοκρατορίας. Ἡ μετα-
τροπὴ ποὺ ἔγινε στὸ ἀριστερὸν μετάλλιο μετὰ τὸν θάνατο τῆς
Galeria Valeria ἄλλαξε, ὅπως φαίνεται, τὸ συνολικὸ νόημα
τῶν παραστάσεων. Τώρα ἡ ἀπεικόνιση τῆς θεᾶς Τύχης μετα-
φέρθηκε δίπλα στὸν θεοποιημένο Γαλέριο, ποὺ ἐμφανίζεται
ὡς νέος ἰδρυτὴς, ὡς «κτίστης» τῆς πόλης. Δὲν ἀποκλείεται τὸ
ἄγαλμα τῆς κόγχης νὰ ἀντικαταστάθηκε μὲ ἕνα νέο, ποὺ θὰ
παρίστανε τὸν νέο κύριο τῆς Θεσσαλονίκης, τὸν Λικίνιο, κά-
τω ἀπὸ τὴν προστασία τῆς Τύχης τῆς πόλης καὶ τοῦ θεοποιη-
μένου ἰδρυτῆ τῆς Θεσσαλονίκης.

Βιβλιογραφία

- Χ. 'Ι. Μακαρόνας, Τὸ ὀκτάγωνον τῆς Θεσσαλονίκης, *Πρακτικὰ τῆς ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας* 1950, 303-321.
- Ν. Παπαχατζῆς, *Μνημεῖα τῆς Θεσσαλονίκης*⁷ (1967).
- Χ. 'Ι. Μακαρόνας, Ἡ «Καμάρα», τὸ θριαμβικὸ τόξο τοῦ Γαλερίου στὴ Θεσσαλονίκη (1969).
- R. Winkes, *Clipeata imago. Studien zu einer römischen Bildnisform* (1969).
- R. Calza, *Iconografia romana imperiale da Carausio a Giuliano* (287-363 d.C.) (1972).
- M. Vickers, The Hippodrome at Thessaloniki, *Journal of Roman Studies* 62, 1972, 25-32.
- M. Vickers, Observations on the Octagon at Thessaloniki, *Journal of Roman Studies* 63, 1973, 111-120.
- G. Velenis, Some Observations on the Original Form of the Rotunda in Thessaloniki, *Balkan Studies* 15, 1974, 298-307.
- Γ. Κνιθάκης, Τὸ Ὀκτάγωνο τῆς Θεσσαλονίκης, *Ἀρχαιολογικὸν Δελτίον* 30, 1975, Α, 90-119.
- H. P. Laubscher, *Der Reliefschmuck des Galeriusbogens in Thessaloniki* (1975).
- N. C. Moutsopoulos, *Atti del XVI Congresso di Storia dell'Architettura* 1969 (1977) 187-264.
- M. Bergmann, *Studien zum römischen Porträt des 3. Jhs. n. Chr.* (1977).
- M. Cagianò de Azevedo, Il palazzo imperiale di Salonico, *Felix Ravenna* 117, 1979, 7-28.
- G. Velenis, Architektonische Probleme des Galeriusbogens in Thessaloniki, *Archäologischer Anzeiger* 1979, 249-263.

- K. J. Shelton, Imperial Tyches, *Gesta* 18, 1979, 27-38.
- H. Brandenburg, Spätantike und frühchristliche Skulptur in Thessaloniki στο *Εἰσηγήσεις τοῦ Δέκατου Διεθνoῦς Συνεδρίου Χριστιανικῆς Ἀρχαιολογίας στὴ Θεσσαλονίκη* (1980) 121-139.
- T. D. Barnes, *The New Empire of Diocletian and Constantine* (1982).
- H. P. L'Orage, *Das römische Herrscherbild*, III.4. *Das spätantike Herrscherbild von Diokletian bis zu den Konstantin-Söhnen 284-361 n. Chr.* (1984).
- J.-M. Spieser, *Thessalonique et ses monuments du IVe au VIe siècle. Contribution à l'étude d'une ville paléochrétienne* (1984).
- Θ. Παζαράς, *Ἡ Ροτόντα τοῦ Ἀγίου Γεωργίου στὴ Θεσσαλονίκη*² (1985).
- Θεσσαλονίκη. Ἀπὸ τὰ προϊστορικά μέχρι τὰ χριστιανικά χρόνια* (1986).
- F. Kolb, *Diocletian und die erste Tetrarchie* (1987).
- M. Vitti, Il Palazzo di Galerio a Salonicco, *Journal of Ancient Topography* 3, 1993, 77-106.
- D. Srejsović (ἔκδ.), *Roman Imperial Towns and Palaces in Serbia* (1993).
- D. Srejsović - C. Vasić, *Imperial Mausolea and Consecration Memorials in Felix Romuliana (Gamzigrad, East Serbia)* (1994).
- Θ. Στεφανίδου-Τιβεριίου, *Τὸ μικρὸ τόξο τοῦ Γαλερίου στὴ Θεσσαλονίκη* (1995).

Προέλευση εικόνων

1. *Θεσσαλονίκη*. Από τὰ προϊστορικά μέχρι τὰ χριστιανικά χρόνια (1986) 57 εικ. 29. **2.** Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο 'Αθηνών, άρ. Sal. 291. **3.** 'Αρχείο 'Αρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης (σχέδιο Γ. Κνιθάκης). **4-7.** 'Αρχείο Γλυπτῶν Μουσείου 'Εκμαγείων Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης (φωτ. Μ. Σκιαδαρέση). **8.** 'Αρχείο 'Αρχαιολογικοῦ Μουσείου Θεσσαλονίκης (σχέδιο άνασκαφής Χ. Μακαρόνα με μικρές προσθήκες τοῦ 1992-93). **9-10.** 'Αρχείο ψηφιδωτῶν Π. 'Αιζακά. **11.** Σχέδιο Γ. Κιαγιά. **12-20.** 'Αρχείο Γλυπτῶν Μουσείου 'Εκμαγείων Πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης. **21.** Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο 'Αθηνών, άρ. Sal. 251. **22.** Σχέδιο Γ. Κιαγιά. **23-24.** R. Calza, *Iconografia romana imperiale* (1972) πίν. XL,116 καὶ XLI,119. **25-26.** M.R. Alföldi, *Die constantinische Goldprägung* (1963) πίν. 18,230 καὶ πίν. 18,255. **27.** Γερμανικό 'Αρχαιολογικό 'Ινστιτούτο 'Αθηνών, άρ. Sal. 237.

ΣΗΜΕΙΩΣΗ. Τὴν κ. Π. 'Αιζακά εὐχαριστῶ γιὰ τὴν ἄδεια νὰ δημοσιεύσω ἐδῶ τὶς φωτογραφίες τῶν εἰκ. 9 καὶ 10. Προέρχονται ἀπὸ ἓνα μεγαλύτερο σύνολο ἀνασκαφικῶν φωτογραφιῶν τοῦ Χ. Μακαρόνα, δύο μόνον ἀπὸ τὶς ὁποῖες ἔχουν ἔως τώρα δημοσιευτεῖ (Γ. Κνιθάκης, *Αρχαιολογικὸν Δελτίον* 30, 1975, πίν. 40α-β). Τὶς φωτογραφίες, ποὺ δίνουν νέα στοιχεῖα γιὰ τὰ ψηφιδωτὰ τοῦ μεγάλου περιστυλίου, παραχώρησε πρόσφατα ὁ Γ. Κνιθάκης στὸ ἀρχεῖο τῆς Π. 'Αιζακά, ἢ ὁποῖα καὶ θὰ τὶς δημοσιεύσει.

Ἡ ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία

Εὐθὺς μετὰ τὴν ἱδρυση τοῦ ἑλληνικοῦ κράτους, τὸ 1830, ποὺ ἀκολούθησε τὸν μεγάλο Ἀγώνα τοῦ 1821, τέθηκαν στὶς πρῶτες κυβερνήσεις τὰ μεγάλα προβλήματα τῆς οἰκονομίας, τῆς διοίκησης καὶ τῆς ἐκπαίδευσης. Τὸ τελευταῖο αὐτὸ πρόβλημα περιλάμβανε καὶ τὶς ἀρχαιοτῆτες, τὶς ὁποῖες ἐπὶ αἰῶνες λεηλατοῦσαν καὶ κατέστρεφαν οἱ ἀρχαιοκάπηλοι. Ἐπειδὴ ἡ φροντίδα τῆς ὀλιγομελοῦς κρατικῆς Ἀρχαιολογικῆς Ὑπηρεσίας γιὰ τὰ ἀρχαῖα δὲν ἦταν ἐπαρκής, μιὰ ὁμάδα λογίων καὶ πολιτικῶν ἱδρυσε, στὶς 6 Ἰανουαρίου 1837, μὲ τὴν πρωτοβουλία τοῦ πλουτοῦ ἐμπόρου Κωνσταντίνου Μπέλιου τὴν *Ἐν Ἀθήναις Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία*, ἡ ὁποία εἶχε ὡς σκοπὸ τὴν ἀνεύρεση, ἀναστήλωση καὶ συμπλήρωση τῶν ἀρχαίων τῆς Ἑλλάδας.

Πρῶτοι πρόεδροι καὶ γραμματεῖς ἦταν πολιτικοὶ καὶ διπλωμάτες. Μὲ ἐνθουσιασμό καὶ χωρὶς καμιά βοήθεια ἀπὸ τὸ κράτος προσπαθοῦν μὲ τὶς μικρὲς προσφορὲς τῶν μελῶν τῆς Ἑταιρείας καὶ μὲ δωρεὰς νὰ φέρουν σὲ πέρας μεγαλεπήβολα ἔργα, τὴν ἀνασκαφὴ τῆς Ἀκροπόλεως καὶ τὴν ἀναστήλωση τοῦ Παρθενῶνος, τὴν ἀνασκαφὴ τοῦ Θεάτρου τοῦ Διονύσου, τοῦ Ὠδείου Ἡρώδου τοῦ Ἀττικοῦ, τοῦ Πύργου τῶν Ἀνέμων, ὅλα στὴν Ἀθήνα.

Ἔως τὸ 1859 ἡ Ἑταιρεία ἀντιμετώπισε μεγάλες οἰκονομικὲς δυσκολίες, ποὺ ἔβαλαν σὲ κίνδυνο τὴν ὑπαρξή της. Ἀπὸ τὴ χρονιὰ αὐτὴ γραμματεὺς της γίνεται ὁ ἐπιφανὴς λόγιος καὶ ἐπιγραφικὸς Στέφανος Κουμανούδης, ὁ ὁποῖος θὰ διατηρήσει τὸ ἀξίωμα αὐτὸ ἕως τὸ 1894. Μὲ τὶς γνώσεις του, τὴ μεθοδικότητα καὶ τὴν ἐνεργητικότητά του ἔδωσε νέα πνοὴ στὴν Ἑταιρεία καὶ μὲ τὴν πρωτοβουλία του ἔγιναν μεγάλης ἔκτασης ἀ-

νασκαφές στην Ἀθήνα (Κεραμεικός, Ἀκρόπολη, Βιβλιοθήκη τοῦ Ἀδριανοῦ, Στοὰ τοῦ Ἀττάλου, Θέατρο τοῦ Διονύσου, Ρωμαϊκὴ Ἀγορά), στὴν Ἀττικὴ (Ραμνοῦς, Θορικός, Μαραθών, Ἐλευσίνα, Ἀμφιάρειον, Πειραιάς), στὴ Βοιωτία (Χαιρώνεια, Τανάγρα, Θεοπιές), στὴν Πελοπόννησο (Μυκῆνες, Ἐπίδαυρος, Λακωνία) καὶ στὶς Κυκλάδες. Παράλληλα πρὸς τὶς ἀνασκαφές συγκροτοῦνται στὴν Ἀθήνα μεγάλα μουσεῖα τῆς Ἑταιρείας, τὰ ὁποῖα ἀργότερα θὰ ἀποτελέσουν τὸ Ἐθνικὸ Ἀρχαιολογικὸ Μουσεῖο.

Τὸν Κουμανοῦδη διαδέχτηκε ὁ Παναγιώτης Καββαδίας, Γενικὸς Ἐφορος τῶν Ἀρχαιοτήτων (1895-1909, 1912-1920), ὁ ὁποῖος μὲ τὴν ἴδια δραστηριότητα συνέχισε τὸ ἔργο τοῦ προκατόχου του μὲ ἀνασκαφές σὲ νέες περιοχὲς τῆς Ἑλλάδας, Θεσσαλία, Ἡπειρο, Μακεδονία, στὰ νησιά (Εὐβοία, Κέρκυρα, Κεφαλληνία, Λέσβο, Σάμο, Κυκλάδες), καὶ μὲ τὴν ἵδρυση πολλῶν μουσείων σὲ ἐπαρχιακὲς πόλεις. Τὸν Καββαδία διαδέχτηκαν ὡς γραμματεῖς οἱ καθηγητὲς τοῦ Πανεπιστημίου Γεώργιος Οἰκονόμος (1924-1951), Ἀναστάσιος Ὁρλάνδος (1951-1979) καὶ Γεώργιος Μυλωνᾶς (1979-1988). Κατὰ τὴ διάρκεια τῆς γραμματείας τους ἡ Ἑταιρεία μπόρεσε νὰ συνεχίσει τὸ ἐπιστημονικὸ ἔργο της παρὰ τὶς δυσκολίες ποὺ δημιουργήθηκαν γιὰ σημαντικὸ χρονικὸ διάστημα ἐξαιτίας τοῦ Β΄ Παγκοσμίου πολέμου καὶ τῶν ὅσων ἀκολούθησαν.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία ὡς ἀνεξάρτητο ἐπιστημονικὸ ἴδρυμα ἔχει τὴ δυνατότητα νὰ ἐπικουρεῖ καὶ σήμερα τὸ ἑλληνικὸ κράτος στὸ ἔργο του τῆς προστασίας, τῆς ἀνάδειξης καὶ τῆς μελέτης τῶν ἑλληνικῶν ἀρχαιοτήτων, καὶ ὅταν χρειασεῖ ἀναλαμβάνει τὴ διαχείριση καὶ ἐκτέλεση μεγάλων ἔργων, ὅπως ἔγινε τὰ τελευταῖα χρόνια μὲ τὶς ἀνασκαφές τῆς Μακεδονίας καὶ τῆς Θράκης ἢ παλαιότερα μὲ μεγάλης ἐκτασης ἀνασκηλώσεις.

Σημαντικὸ τομέα τοῦ ἔργου τῆς Ἑταιρείας ἀποτελοῦν τὰ δημοσιεύματά της. Ἐκδίδει τρία ἐτήσια περιοδικά: τὰ *Πρακτικά*

τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ἀπὸ τὸ 1837), στὰ ὁποῖα δημοσιεύονται οἱ ἀναλυτικὲς ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν καὶ ἐρευνῶν ποὺ διεξάγει σ' ὁλόκληρην τὴν Ἑλλάδα· τὴν Ἀρχαιολογικὴ Ἐφημερίδα (ἀπὸ τὸ 1837), στὴν ὁποῖα ἐκδίδονται συνθετικὲς μελέτες γιὰ τὶς ἑλληνικὲς ἀρχαιοτῆτες καὶ δημοσιεύσεις ἀνασκαφῶν· τὸ Ἔργον τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας (ἀπὸ τὸ 1955), στὸ ὁποῖο δημοσιεύονται κάθε Μάιο σύντομες ἐκθέσεις τῶν ἀνασκαφῶν τῆς. Ἀπὸ τὸ 1988 ἐκδίδεται, μὲ τὴν ἐπιμέλεια τοῦ Γενικοῦ Γραμματέως, ὅπως καὶ τὰ τρία ἄλλα περιοδικά, Ὁ Μέντωρ, τριμηνιαῖο περιοδικό, ποὺ περιέχει εἰδήσεις γιὰ τὸ ἔργο τῆς Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας καὶ κυρίως μικρὰ ἄρθρα σχετικὰ μὲ τὴν ἱστορίαν τῆς ἑλληνικῆς Ἀρχαιολογίας καὶ τὴν ἑλληνικὴ ἀρχαιότητα.

Ἐκτὸς ἀπὸ τὰ περιοδικὰ ἐκδίδονται στὴ σειρὰ «Βιβλιοθήκη τῆς ἐν Ἀθῆναις Ἀρχαιολογικῆς Ἑταιρείας» μονογραφίες γιὰ ἀρχαιολογικὰ θέματα καὶ δημοσιεύσεις ἀνασκαφῶν, κυρίως τῆς Ἑταιρείας.

Ἡ Ἀρχαιολογικὴ Ἑταιρεία διοικεῖται ἀπὸ ἑνδεκαμελὲς Διοικητικὸ Συμβούλιον, τὸ ὁποῖο ἐκλέγεται κάθε τρία χρόνια ἀπὸ τὴ Γενικὴ Συνέλευση τῶν ἐταίρων τῆς. Κάθε χρόνο, περὶ τὸν Μάιον, ὁ Γενικὸς Γραμματεὺς τοῦ Συμβουλίου ἀνακοινώνει σὲ εἰδικὴ δημόσια συνεδρία τὸ ἐτήσιο ἔργο τοῦ Ἰδρύματος.

ΤΟ ΒΙΒΛΙΟ
ΤΟ ΜΙΚΡΟ ΤΟΞΟ ΤΟΥ ΓΑΛΕΡΙΟΥ
ΣΤΟ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΟ ΜΟΥΣΕΙΟ
ΤΗΣ ΘΕΣΣΑΛΟΝΙΚΗΣ
ΤΗΣ Θ. ΣΤΕΦΑΝΙΔΟΥ - ΤΙΒΕΡΙΟΥ
ΑΡ. 157 ΤΗΣ ΒΙΒΛΙΟΘΗΚΗΣ
ΤΗΣ ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ ΑΡΧΑΙΟΛΟΓΙΚΗΣ ΕΤΑΙΡΕΙΑΣ
ΑΡ. 9 ΤΗΣ ΣΕΙΡΑΣ
ΑΡΧΑΙΟΙ ΤΟΠΟΙ ΚΑΙ ΜΟΥΣΕΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΟΣ
ΤΥΠΩΘΗΚΕ ΤΟΝ ΙΟΥΛΙΟ ΤΟΥ 1996
ΣΤΟ ΤΥΠΟΓΡΑΦΕΙΟ
«ΓΡΑΦΙΚΕΣ ΤΕΧΝΕΣ
Ε. ΜΠΟΥΔΟΥΚΟΣ - Α. ΛΟΓΟΘΕΤΗΣ Ο.Ε.»
ΜΙΛΩΝΟΣ 26
Η ΣΕΛΙΔΟΠΟΙΗΣΗ ΕΓΙΝΕ ΑΠΟ ΤΗΝ
ΕΦΗ ΑΧΛΑΔΗ
Η ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΗ ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ ΕΙΝΑΙ
ΤΗΣ ΗΛΕΚΤΡΑΣ ΑΝΔΡΕΑΔΗ

Ἡ Θεσσαλονίκη γίνεται ἔδρα αὐτοκρατορική σὲ μιὰ περίοδο κατὰ τὴν ὁποία συντελοῦνται στὴ ρωμαϊκὴ αὐτοκρατορία βαθιὲς πολιτικὲς ἀλλαγές. Στὸ νέο σύστημα διακυβέρνησης, τὴν Τετραρχία, ὁ Γαλέριος –ἀρχικὰ ὡς Καίσαρας καὶ κατόπιν ὡς Αὐγουστός– παίζει πρωτεύοντα ρόλο. Μετὰ τὴ σημαντικὴ νίκη τοῦ ἐναντίον τῶν Περσῶν (297 μ.Χ.) κάνει τὴ Θεσσαλονίκη ἔδρα τοῦ καὶ χτίζει ἓνα ἐκτεταμένο ἀνακτορικὸ συγκρότημα στὴν πόλη.

Τὸ μικρὸ τόξο προέρχεται ἀπὸ ἓναν ἐπίσημο χῶρο τοῦ ἀνακτόρου καὶ ἀποτελοῦσε τὴν ἐπίστεψη ναῖσκου, μέσα στὸν ὁποῖο βρισκόταν ἓνα ἄγαλμα. Οἱ πλούσιες ἀνάγλυφες παραστάσεις τοῦ ἐξυπηρετοῦσαν τὴν κρατικὴ προπαγάνδα, ἡ ὁποία κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἀσκοῦνταν εὐρύτατα μὲ τὴ βοήθεια τῶν εἰκόνων.